

Poboljšanje usmenog izražavanja na prvom jeziku

Materijali za nastavu maternjeg jezika u dopunskim školama

Didaktički podsticaji

Poboljšanje usmenog izražavanja na prvom jeziku

Basil Schader

Livia Huber, Annina Ruder, Flavio Ruffo

Dragana Dimitrijević i Gordana Nikolić

Materijali za nastavu maternjeg jezika u dopunskim školama

Didaktički podsticaji

3

Serija priručnika „Materijali za nastavu maternjeg jezika u dopunskim školama“ (HSU; u Švajcarskoj HSK: Unterricht in Heimatlicher Sprache und Kultur) Didaktički podsticaji 3

Izdavač: Zentrum/Centar IPE (International Projects in Education) Pedagoške visoke škole (Učiteljskog fakulteta) u Cirihi (PH Zürich) po nalogu Švajcarske konferencije kantonalnih direktora za vaspitanje (EDK)

Rukovodilac projekta: Basil Schader

Autori: Basil Schader, Livia Huber, Annina Ruder, Flavio Ruffo.

Redakcija u ime HSU: Dragana Dimitrijević i Gordana Nikolić

Nastavnici-probanti: Nexhat Maloku, Cirihi (HSK albanski)
Hüsnîye Göktaş, Cirihi (HSK turski)
Dragana Dimitrijević i
Gordana Nikolić, Cirihi (HSK srpski)
Elisa Aeschmann-Ferreira i
Raquel Rocha, Cirihi (HSK portugalski)
Hazir Mehmeti, Beč
Rifat Hamiti, Dizeldorf

Ilustracije, dizajn i vizuelna realizacija: Barbara Müller, Erlenbach

Prevod: Jelena Gall, M.A., Cirihi

Štampa:

Ovi priručnici su nastali uz potporu švajcarskog Saveznog ministarstva za kulturu (nem. Bundesamt für Kultur – BAK).

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Eidgenössisches Departement des Innern EDI
Bundesamt für Kultur BAK

U finansiranju ovog projekta delimično je učestvovala Evropska komisija. Za sve sadržaje ovog priručnika odgovoran je isključivo autor; Komisija ne odgovara za dalje korišćenje podataka iz ovog priručnika.

Lifelong
Learning
Programme

Sadržaj

Predgovor seriji priručnika „Materijali za nastavu maternjeg jezika u dopunskim školama“	7
---	----------

Uvod

1 Šta se podrazumeva pod izrazom „usmeno izražavanje“?	8
2 Podsticanje usmenog izražavanja – i šta to znači za nastavu u dopunskim školama	8
3 Ciljevi i struktura ovog priručnika	10
4 Tri glavna polazišta aktuelne didaktike usmenog izražavanja	12
5 Razmena iskustava i kooperacija s redovnom nastavom	14

I Deo I: Akustički trening; podsticaji za kreativno korišćenje jezika

1 Akustički trening, pet vežbi za razlikovanje glasova	16
2 „Ana kaže...“	18
3 „Ja vidim nešto što ti ne vidiš“	19
4 „Pronađi nekoga ko...“	20
5 „Vruće stolice“	21
6 Dečji stihovi i rime; pesme i poezija	22
7 Brzalice i jezičke igre	23
8 Jednostavne igre uloga	24

II Deo II: Adekvatno ponašanje tokom razgovora – udvoje i u grupama

9 Dogovaranje i uvežbavanje pravila za razgovor	28
10 Priprema za razgovor	30
11 „Think – Pair – Share“: alternativna mogućnost pripremanja za razgovor u grupi	31
12 Nadovezivanje na govor drugih u razgovoru	32

13	Davanje povratnih informacija (<i>feedback</i>)	33
14	Preuzimanje uloga u razgovoru	34
15	Preuzimanje vođenja razgovora	35
16	Razgovor o planiranju	36
17	Krug pričanja	37
18	Zajedničko diskutovanje i argumentovanje	38
19	Vođenje razgovora o učenju	39
20	Zajedničko filozofiranje	40
21	Priprema upitnika ili intervjua	41

III

Deo III: Prepričavanje i igranje doživljaja i priča

22	Priprema i treniranje pričanja	46
23	Priče iz svakodnevice	48
24	Lično pripovedanje	49
25	Kreativno oblikovanje priče	50
26	Kvazirealne priče, socijalne igre uloga	51
27	Fiktivne igre, dramatizacija tekstova	52
28	Školska pozorišna predstava	53

IV

Deo IV: Prezentacije i referati

29	Vežbanje čitanja naglas i recitovanja	56
30	Pripremanje referata	58
31	Držanje referata: primer „Kratak referat o jednoj nefikcionalnoj temi“	60
32	O evaluaciji: „Munja“	61
	Korišćena literatura	62

Objašnjenja, skraćenice

Prvi jezik:	Maternji/materinski jezik, jezik koji se govori u porodici/obitelji, prvi jezik koji d(ij)ete nauči u kući. Neka d(ij)eca govore dva prva jezika.
Školski jezik:	Jezik koji se govori u školi u zemlji imigracije. U zavisnosti od situacije, ovd(j)e se ubraja i lokalni dijalekt.
Napomena prevodioca:	S obzirom na jezičko-političku situaciju na prostoru bivšeg srpskohrvatskog, tj. hrvatskog ili srpskog jezika, nemoguće je ovaj priručnik prevesti na jedan jezik koji će zadovoljiti kriterijume današnja četiri standardna jezika (bosanskog, crnogorskog, hrvatskog i srpskog). Izdavač, nažalost, nije u mogućnosti da štampa četiri varijante priručnika te je, u dogovoru s autorom, donesena odluka da se priručnik prevede na onu varijantu kojom prevodilac najbolje vlada – u ovom slučaju to je ekavska varijanta srpskog jezika. Odabir te jezičke varijante ne znači da se njoj daje prednost pred ostalima, niti znači da ga učitelji bosanskog, crnogorskog i hrvatskog jezika ne mogu koristiti za nastavu svojih standardnih jezika. Zbog preglednosti i obima teksta, na daljim stranicama ovog priručnika neće se naći dvostruko navedeni pojmovi kao gore („porodica/obitelj”), niti će ekavski i ijekavski oblici reči biti predstavljeni kao dubleti „dete/dijete” ili kao gore („d(ij)ete”). Nastavnici vladaju ovim leksičkim i morfološkim osobenostima svog standardnog jezika i lako će prilagoditi sve vežbe koje odluče da uključe u nastavu.
Skraćenice:	U = učenici i učenice N = nastavnik/nastavnica
Simboli i skraćenice	koji se odnose na socijalni sastav grupe, razred, vreme rada na pojedinim vežbama:
	SR = samostalan rad
	PR = rad u paru
	MG = mala grupa
	CR = ceo razred
1–9. razr.	Preporučuje se za rad u razredima od ... do ... razreda (npr. 2–4. razr.). (Predloženi raspon može se po potrebi varirati.)
20 min.	Približno vreme za rad, npr. 20 min. (Nastavnici vreme mogu prilagoditi okolnostima u pojedinim razredima.)

Predgovor seriji priručnika „Materijali za nastavu maternjeg jezika u dopunskim školama“

Nastava maternjeg jezika ili jezika zemlje porekla (HSU, u Švajcarskoj: HSK, Unterricht in Heimatlicher Sprache und Kultur – nastava jezika i kulture domovine), kao jedan od vrednih društvenih resursa, igra važnu ulogu u razvoju identiteta i jezika i u negovanju višejezičnosti. To se već duže vreme jasno očituje kako u istraživanjima tako i u okvirnim smernicama poput švajcarskog višejezičkog koncepta. Uprkos tome, nastava maternjeg jezika se, u poređenju s nastavom u redovnim školama, često odvija pod otežanim okolnostima. Za to postoji više razloga:

- Institucionalna i finansijska podrška za nastavu maternjeg jezika je često slaba. U manje-više celoj Švajcarskoj nastavnici u školama maternjeg jezika plaćaju matične zemlje ili čak roditelji.
- Nastava maternjeg jezika je obično loše povezana s redovnom nastavom; kontakti i saradnja sa nastavnicima iz redovne škole su često vrlo slabo razvijeni.
- Nastava maternjeg jezika se po pravilu održava samo tokom dva časa nedeljno, što otežava kontinuet i nadgradnju u radu.
- Pohađanje nastave maternjeg jezika po pravilu je dobrovoljno, obaveza učenika da pohađaju nastavu nije posebno jaka.
- Nastava maternjeg jezika se najčešće odvija u grupama polaznika različite dobi – jednu grupu često čine učenici od 1. do 9. razreda. To od nastavnika zahteva veliku sposobnost diferenciranja unutar grupe i didaktičku umešnost.
- Heterogenost grupa na nastavi maternjeg jezika je i u pogledu jezičke kompetencije učenika izuzetno visoka. Dok jedni iz kuće donesu dobro vladanje i dijalektom i standardnim jezikom, drugi govore samo dijalekat. Mnogi od onih koji pripadaju već drugoj ili trećoj generaciji koja živi u novoj zemlji koriste jezik te zemlje (npr. nemački) kao svoj glavni jezik, a maternjim jezikom vladaju samo u nekom od dijalektalnih varijeteta, isključivo usmeno, pri čemu je fond reči ograničen na usko polje poznatih tema.
- Nastavnici maternjeg jezika u inostranstvu su za taj posao po pravilu dobro obrazovani u matičnim zemljama, ali nisu pripremljeni za sve realne specifičnosti predavanja u heterogenim grupama migranata. Mogućnost usavršavanja u imigracionim zemljama uglavnom je vrlo skromna.

Želja je autora serije priručnika „Materijali za nastavu maternjeg jezika u dopunskim školama“ da se nastavnicima pruži potpora u njihovom važnom i zahtevnom poslu i doprinese optimalnom kvalitetu nastave maternjeg jezika. To podrazumeva predstavljanje, s jedne strane, osnova i principa pedagogije i didaktike u zapadnoevropskim imigrantskim zemljama i, s druge strane, konkretnih i u praksi upotrebljivih predloga i modela nastave (upor. priručnik „Osnove i polazišta“ – orig. nem. „Grundlagen und Hintergründe“). Poboljšanje jezičke kompetencije je pritom u središtu pažnje. Didaktički predlozi su svesno zasnovani na principima i načinima rada koji su učenicima poznati iz nastave i udžbenika redovne škole. Na taj bi način, po mogućstvu uz visok stepen koherencije, trebalo približiti nastavu maternjeg jezika i redovnu nastavu. Upoznajući aktuelna didaktička polazišta i konkretne metode rada u redovnim školama koje đaci pohađaju, nastavnicima maternjeg jezika se pruža mogućnost usavršavanja kao i, nadamo se, suštinska potpora njihovom pozicioniranju kao ravnopravnih partnera u obrazovnom procesu učenika koji odrastaju bilingvalno i bikulturalno.

Priručnici serije „Materijali za nastavu maternjeg jezika u dopunskim školama“ nastaju u tesnoj saradnji švajcarskih stručnjaka i drugih zapadnoevropskih stručnjaka, s jedne strane, i eksperata i nastavnika u školama maternjih jezika, s druge strane. Time je obezbeđeno da informacije i predlozi odgovaraju stvarnim uslovima, potrebama i mogućnostima nastave maternjeg jezika, kao i da za nju budu funkcionalni i upotrebljivi.

Uvod

1. Šta se podrazumeva pod izrazom „usmeno izražavanje“?

Usmeno izražavanje je, pored pismenog, druga velika oblast korišćenja jezika. (Preciznije, ono je prva takva oblast: kako u istoriji čovečanstva, tako i u istoriji gotovo svake individue, kulturne tehnike pisanja i čitanja pojavljuju se tek nakon duge faze isključivo usmene komunikacije.)

Usmeno izražavanje obuhvata aspekte slušanja i govora. Oni se odnose na receptivnu (slušanje i razumevanje slušanog) i produktivnu stranu (govor) usmene komunikacije. Time se posebno skreće pažnja na činjenicu da podsticanje slušanja igra jednako važnu ulogu u razvoju komunikacionih kompetencija.

Rad na oblasti usmenog izražavanja podrazumeva poštovanje sopstvenih pravila, ali se ne odvija nezavisno od podsticanja pismenosti. Naprotiv, međusoban odnos te dve velike oblasti može biti opisan kao cirkularan: ono što se učilo u oblasti usmenog izražavanja isplaćuje se zatim i u pismenom izražavanju, kao što i, obrnuto, dobro razvijeno pismeno izražavanje ima uticaja na diferenciranost usmenog izraza.

U specifične karakteristike usmene upotrebe jezika ubrajamo sledeće tačke, koje su važne i za rad u školi:

- U situaciji usmene komunikacije učesnici razgovora su po pravilu u isto vreme na istom mestu. Tako je moguće korišćenje mimike i gestikulacije, kao i neverbalnih, situativnih signala (npr. upućivanje na neku osobu u blizini, ili na oblačno nebo). Ova sredstva potpomažu razumevanje, što je u pogledu tačne komunikacije smisleno i funkcionalno. U situacijama pismene komunikacije, u kojima su koraci „pisanje“ i „čitanje“ vremenski razdvojeni i mogu putem prerađivanja i ponovnog čitanja biti ponavljani, sve je potpuno drugačije. (Posebno mesto, kojim se ovde ne bavimo, zauzimaju telefonski razgovori, ili pismeni chatovi.)

- U jezičkom pogledu, usmena komunikacija sledi sopstvena pravila koja se razlikuju od pravila pisanog jezika. Nepotpune rečenice, prekidi rečenica, ponavljanja, povremeno menjanje jezika (npr. sa prvog jezika na jezik škole, ili sa standarda na dijalekt), asocijativni govor itd. normalne su pojave u usmenoj komunikaciji i ne ometaju, ili samo retko ometaju svakodnevni razgovor. U slučaju „kultivisanog“ usmenog izražavanja, recimo prilikom referata u školi, važe strože norme koje se više orijentišu na pismenost. Ali, i tu bi svakako bilo pogrešno od učenika očekivati da govore kao „s papira“. Istovremeno, to nikako ne znači da treba odustati od prilika za trening u kojima se sasvim svesno uvežbava negovani usmeni stil i čije praktikovanje se može sprovesti u motivirajućim kontekstima (scenske predstave, referati itd).

2. Podsticanje usmenog izražavanja – i šta to znači za nastavu u dopunskim školama

Usmeno izražavanje u nastavi jezika igra važnu ulogu; to, naravno, važi i za nastavu maternjeg jezika u dopunskoj školi. Značaj te uloge vidljiv je već po tome što (pogotovo u nižim razredima) komunikacija na nastavi teče pretežno usmeno. Ko želi da učestvuje u onome što se dešava na nastavi, mora, dakle, s jedne strane umeti da sluša i da razume ono što sluša, a s druge strane mora posedovati različite produktivne sposobnosti u oblasti usmenog izražavanja. Prominentnost pozicije usmenog izražavanja pokazuje i sledeći pregled jezičkih oblasti s obzirom na sposobnosti i potrebu podsticanja:

	receptivne sposobnosti	produktivne sposobnosti
usmeno izražavanje: primarne, „urođene“ sposobnosti	slušanje (razumevanje slušanog)	govor
pismenost: sekundarno stečene kulturne tehnike	čitanje (razumevanje pročitano)	pisanje

Treba pomenuti i širenje fonda reči i sticanje gramatičkih znanja, procesa koji prati i podstiče razvoj obeju oblasti usmenog i pismenog izražavanja, a koji s jedne strane teče „prirodno“, bez ikakvog upliva, a s druge strane dobija potporu kroz školovanje.

Izgradnja kulturnih tehnika čitanja i pisanja u najvećem broju slučajeva podrazumeva razvijene sposobnosti u usmenim oblastima slušanja i govora. Većina dece prilikom polaska u školu već poseduje dobre kompetencije na tom polju, bar kada je reč o svakodnevnoj upotrebi jezika. Ipak, podrazumeva se da školska nastava jezika sa sobom donosi čitavu paletu obaveza razvijanja usmenog izražavanja. O didaktičkim težištima u vezi s time (didaktici razgovora, pričanju, prezentaciji sadržaja itd.) podrobnije govori poglavlje 4a „Ciljevi i rad u oblasti usmenog izražavanja“. Ta su težišta obavezujuća i za nastavu maternjeg jezika u dopunskim školama i na osnovu njih su podeljeni predlozi za nastavu u praktičnom delu ovog priručnika.

Sem toga, u oblastima fonetike, leksike i sintakse ima više specifičnosti u podsticanju usmenog izražavanja u dopunskim školama, čemu ćemo na početku posvetiti više pažnje. Uzrok tih specifičnosti je istovremeno korišćenje dijalekata i standardnog jezika kod mnogih jezika, kao i činjenica da mnogo učenika svoj prvi jezik kod kuće nauči skoro isključivo u nekoj dijalektalnoj varijanti. Za nastavu maternjeg jezika u dopunskoj školi, u čije ciljeve se ubraja i uvođenje učenika u standardni jezik, to za posledicu može imati sledeće zadatke i oblasti rada:

a) Podrobno uvođenje u fonetski inventar prvog jezika

U ovo se ubraja osveščivanje i akustički trening pre svega onih glasova standardnog jezika koji se u dijalektima eventualno ne koriste ili se ne razlikuju od nekih drugih glasova. Primer: u južnoslovenskim jezicima razlikujemo glasove, odnosno foneme <č> i <ć> (npr. čekić u bosanskom, crnogorskom, hrvatskom i srpskom). U albanskom se ista razlika obeležava grafemima <ç> i <q>. Neki dijalekti jedva razlikuju ili uopšte ne razlikuju ta dva glasa, što znači da je neophodno raditi posebne vežbe slušanja i izgovora. Cilj tih vežbi je senzibilizacija dečjeg sluha, jer je razlikovanje tih glasova relevantno i za pravopis. Bez odgovarajućeg treninga, učenici bi prilikom pisanja tekstova uvek iznova pravili greške koje su posledica nesposobnosti razlikovanja te dve foneme i grafeme. (Kao primer sa časova nemačkog može se navesti pisanje „Kese“ i „Medchen“ umesto „Käse“ i „Mädchen“ kod dece koja nisu uvežbala da razlikuju „ä“ od dugog „e“.) Akustičke vežbe za diferenciranje glasova (koje učenici uglavnom već poznaju iz redovne nastave) moguće je raditi bez problema; upor. predloge kod br. 1 u praktičnom delu priručnika. Kao posebno pogodan kontekst može poslužiti uvođenje odgovarajućih slova u prvom ili drugom razredu.

b) Rad na fondu reči

Na nivou iznad fonema i grafema nalazimo reči. I tu je moguće naći mnogobrojne razlike između standardne varijante i dijalekata prvog jezika, ali i između pojedinih dijalekata. O tim razlikama je potrebno razgovarati na časovima i dobro je, ako je moguće, vizualizovati ih na karti; u tome je skriven vredan potencijal za jezičku refleksiju i upoznavanje sopstvenog jezika u svim svojim aspektima. Pored toga, potrebno je – naravno, korak po korak i pažljivo – uvoditi i uvežbavati standardnojezičke pojmove. Za učenike se možda može pripremiti manja sveska, u koju će zapisivati reči i izraze i koristiti ih u rečenicama, prvo usmeno, a zatim možda i pismeno. Rad na fondu reči, o kojem je ovde reč, predstavlja važan deo podsticanja jezičkih sposobnosti u dopunskoj nastavi maternjeg jezika i treba ga svesno i uporno negovati. Razlog je jasan: mnoga deca i mladi ljudi koji odrastaju u inostranstvu ograničeno vladaju svojim prvim jezikom; njihov fond reči je sveden na svakodnevne, kućne teme, na govorni izraz i često na dijalekt. Ne čudi činjenica da se mnogi od njih osećaju sigurnije kada koriste jezik škole imigracione zemlje, jer za to postoje svakodnevni sistematični podsticaji. Dopunske škole maternjeg jezika su centralne (a za decu iz neobrazovanih porodica često i jedine) institucije koje mogu postići cilj da se deca i na zahtevnijem nivou služe prvim jezikom. Usmeno izražavanje – razumevanje slušanog, kao i sopstveni govor – u tom pogledu ima izuzetno važnu ulogu. Ono omogućuje susrete i eksperimente s novim fazetama upotrebe jezika i to najčešće na jednostavniji i opušteniji način nego pismeno izražavanje. Zbog toga su promišljene i dobro isplanirane nastavne situacije u oblasti usmenog izraza od ogromne važnosti i onda kada je cilj da se steknu dobre literalne kompetencije u prvom jeziku.

c) Dalja govorna sredstva i sintaksa

Rad na fondu reči, ograničen na pojedinačne reči, nije dovoljan. Već su pomenuti izrazi koji, naravno, čine leksički fond svakog jezika. I na njima se mora svesno raditi, njih treba ponavljati, više puta vežbati i koristiti, da bi postali deo aktivnog jezičkog fonda kod dece. U metodičkom pogledu, često je smisleno ove vežbe raditi prvo usmeno, a zatim i pismeno. Isto važi i za sledeće dve grupe reči, odnosno, govornih sredstava:

1. Takozvani chunks, izrazi ili fraze poput „molio/ molila bih...“, „mogu li, molim vas...“, „da li biste mi mogli...“ itd. Chunks se veoma često koriste u svakodnevnom, nešto formalnijim komunikacionim situacijama. Da bi ih učenici koristili na maternjem jeziku, oni ih moraju upoznati i u standardnojezičkoj varijanti. Najbolje ih je trenirati u okviru igara, uz, npr., preuzimanje manjih uloga u igri.

2. Pored toga, učenici treba da imaju na raspolaganju niz izraza, jezičkih sredstava koja su posebno korisna, a koja se često koriste prilikom opisivanja, u diskusijama, kraćim referatima itd. U diskusijama se, na primer, često koristi „po mom mišljenju, to je...“, „moje viđenje je drugačije...“, „sa time se u potpunosti slažem / uopšte ne slažem“, „to je u suštini tačno, ali/ međutim...“ itd. Takva jezička sredstva moraju prvo sa učenicima biti pobrojana i zapisana. Posezanje za jezikom škole ovde može biti veoma korisno, jer na tom jeziku učenici već poznaju neke od tih izraza. Zatim ta jezička sredstva treba zapisati i dobro uvežbati. U priručniku „Osnove i polazišta“ nalaze se u pogl. 7 B4 fotografije snimljene u dopunskoj školi španskog u Londonu, koje pokazuju vizualizaciju jednostavnih jezičkih sredstava, što predstavlja vredan doprinos širenju jezičkih kompetencija u prvom jeziku. U praktičnom delu priručnika, br. 12 pokazuje kako se, predstavljanjem pojedinih delova rečenica, učenicima može pomoći da se u razgovoru nadovežu na ono što drugi govore i da doprinesu koherentnosti diskusije.

Sa sledećim višim jezičkim nivoom – gramatikom, odnosno njenim oblastima morfologijom i sintaksom – povezani su različiti izazovi, u zavisnosti od prvog jezika, kao i od razlika koje postoje između dijalek(a) ta i standardnog jezika. Učenici s Kosova se, između ostalog, suočavaju s učenjem specijalnih konstrukcija s infinitivom u standardnom albanskom, đaci koji idu u dopunske škole južnoslovenskih jezika često moraju savladati pravilnu upotrebu padeža u standardnom jeziku itd. Iz perspektive psihologije učenja za trajno sticanje znanja preporučuje se uvek da učenici ono što uče prvo treba da shvate (najbolje je ako nečega postanu svesni putem istraživačkog učenja) i zatim na više načina i u više faza uvežbaju i upotrebe. Pri tom usmeno izražavanje igra važnu ulogu kada je reč o prepoznavanju i imenovanju, ali i u dijaloškim, praktično orijentisanim vežbama i situacijama u kojima se naučeno koristi.

d) Povezivanje prvog i drugog jezika

Učenici dopunskih škola maternjeg jezika ne poznaju i ne znaju samo svoj prvi jezik, nego i školski jezik zemlje u kojoj žive. Često se čak osećaju kompetentnije kada se služe tim jezikom, što i ne čudi, s obzirom na svakodnevni rad na tom jeziku u školi, što je gore već pokazano. Pri podsticanju razvoja prvog jezika u okviru nastave dopunskih škola, treba obavezno koristiti dačke resurse i kompetencije u školskom jeziku. U to se ubraja, recimo, fond reči koji je neretko širi od kućnih i porodičnih tema na koje je ograničen njihov rečnik u prvom jeziku. To znači da se u radu na vokabularu prvog jezika često možemo osloniti na

školski jezik, u kojem su neki pojmovi već obrađeni i objašnjeni. Tada nisu neophodna duga objašnjenja na prvom jeziku; tada treba samo navesti odgovarajući pojam i uvežbati njegovu upotrebu. To se odnosi pre svega na zahtevniji vokabular obrađen u školi, bez kojeg nema dobrog vladanja jezikom. Ali, i prilikom rada na gorenavedenim daljim jezičkim sredstvima moguće je poći od školskog jezika. Velika prednost građenja takvih veza je u tome što se sprečava inače veoma problematično cepanje vokabulara prvog i školskog jezika, do kojeg često dolazi (najčešće tako što deca na prvom jeziku koriste porodično-kućni vokabular, a na školskom vokabular za zahtevnije teme). Pored toga, moguće je i preporučljivo resurse i predznanja iz redovne nastave uključiti u rad na gramatičkim fenomenima ili prilikom prenošenja strategija učenja (upor. priručnik Didaktički podsticaji 5). U svim ovim slučajevima usmeno izražavanje, kao medijum za razgovore i treninge, igra važnu ulogu za dostizanje cilja poboljšanja literalnih kompetencija. Podrazumeva se da taj medijum može biti dovoljno dobro korišćen ako se sticanju i izgradnji usmenih kompetencija posvetilo dovoljno vremena i pažnje.

3. Ciljevi i struktura ovog priručnika

Ovaj priručnik je u tesnoj vezi s priručnicima Didaktički podsticaji 1 i 2 u seriji priručnika „Materijali za nastavu maternjeg jezika u dopunskim školama“. Dok priručnici 1 i 2 predstavljaju niz predloga za podsticanje i poboljšanje pisanja, odnosno, čitanja na prvom jeziku, u priručniku 3 je reč o velikoj jezičkoj oblasti usmenog izražavanja. Ta oblast obuhvata, kao što je gore pokazano, dva aspekta – slušanje / razumevanje slušanog i govor. Za razliku od čitanja i pisanja, ovde se ne radi o kulturnim tehnikama koje moraju iz osnova biti obrađene u školi, nego o širenju i nadgradnji kompetencija koje veće postoje u vezi sa svakodnevnim temama, a koje gotovo sva deca poseduju već kad pođu u vrtić. Obaveza škole je da razvije te kompetencije, onoliko koliko je moguće, za snalaženje i funkcionisanje i u sve zahtevnijim kontekstima. U nastavi maternjeg jezika u dopunskim školama fokus je na standardnoj varijanti prvog jezika. Istovremeno se stvaraju produktivne veze sa školskim jezikom, kao što je pokazano gore u 2d.

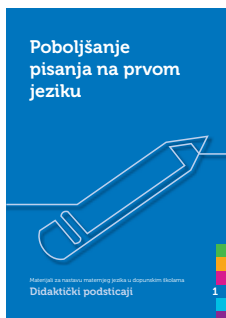
Nastavni predlozi i didaktički podsticaji, čija je svrha da posluže kao potpora nastavnicima dopunskih škola maternjeg jezika u važnom radu na poboljšanju usmenog izražavanja učenika, podeljeni su na sledeće oblasti (pri čemu se uvek misli kako na produktivnu, tako i na receptivnu dimenziju – govor i slušanje):

- akustički trening; podsticaj za kreativno korišćenje jezika
- adekvatno ponašanje tokom razgovora – udvoje i u grupama
- pričanje i glumljenje doživljaja i priča
- prezentacije i referati

Posebno mnogo mesta u ovom priručniku zauzima 13 nastavnih predloga u delu II („Adekvatno ponašanje tokom razgovora – udvoje i u grupama“). To nije slučajno: veštine i kompetencije o kojima je tu reč predstavljaju, takoreći, fundament ukupne komunikacije i zahtevaju posebno pažljivo uvežbavanje.

Ukupno 32 predloga za nastavu strukturisana su tako da je u fokus stavljeno jasno i razumljivo predstavljanje predloženog toka vežbe. Delom su u uvodu navedene napomene koje nadopunjuju navedene ciljeve i daju dodatne informacije. Rubrike „varijante“ i „napomene“ na kraju nekih nastavnih predloga obuhvataju metodičke alternative, kao i upućivanja na detaljnije didaktičko-metodičke aspekte.

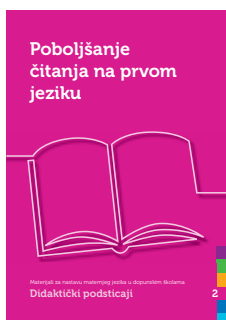
Za više različitih aspekata moguće je naći predloge i vežbe i u drugim priručnicima „Didaktičkih podsticaja“; to ne treba da čudi, s obzirom na značaj usmenog izražavanja i za teme u vezi s pismošću. Upućujemo posebno na sledeće priručnike i poglavlja:

Priručnik 1

Poboljšanje pisanja na prvom jeziku:

upor. u praktičnom delu, između ostalog, upućivanje na usmene predvežbe itd. u poglavljima 1, 2, 7.4, 14, 18 itd.

Priručnik 2

Poboljšanje čitanja na prvom jeziku:

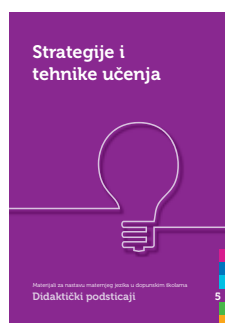
upor. pre svega poglavlja posvećena glasnom čitanju – pogl. 1, 10, 11 i 16 u praktičnom delu.

Priručnik 4

Poboljšanje interkulturalne kompetencije:

veliki deo nastavnih predloga sadrži važne delove posvećene usmenom izrazu (razgovori kojima se razjašnjavaju nesporazumi, diskusije o određenim temama itd).

Priručnik 5

Strategije i tehnike učenja:

ovde se delovi posvećeni usmenom izražavanju tiču pre svega razmeni iskustava sa različitim strategijama učenja.

Na kraju valja pomenuti nešto što ovaj priručnik razlikuje od ostalih: na njemu je vredno radilo troje mladih nastavnika (Livia Huber, Annina Ruder, Flavio Ruffo), koji su uz mnogo truda i energije svoje diplomske radove posvetili temi „Poboljšanje usmenog izražavanja u nastavi maternjeg jezika u dopunskim školama“. Uz rukovodioca projekta, kao i nastavnice dopunskih škola zaduženih za redakciju (Draganu Dimitrijević i Gordanu Nikolić), tako je nastao tim koji je bio koliko inovativan, u smislu strukture članova, toliko i produktivan u pogledu načina rada.

Važni izvori (pored mnogih drugih) kojima smo se služili u radu na ovom priručniku su udžbenici jezika na nemačkom: „Sprachfenster“, „Sprachland“, „Sprachwelt Deutsch“, „Die Sprachstarken“ i „Pipapo“. Korišćenje tih udžbenika garantuje jezičko-didaktičku aktuelnost i podstiče povezivanje dopunskih škola maternjeg jezika s redovnom nastavom.

4. Tri glavna polazišta aktuelne didaktike usmenog izražavanja

Oblast usmenog izražavanja je ogromno polje s obimnom literaturom na različitim jezicima i s različitim tradicijama. Različite tradicije se ogledaju, na primer, u različitom vrednovanju oblasti kao što su „demokratsko diskutovanje u razrednoj zajednici“, ili „izražajno recitovanje pesama“ u različitim kulturama. Ovde ćemo se ograničiti na nekoliko tačaka za koje u pogledu didaktike usmenog izražavanja manje-više postoji konsenzus između zemalja zapadne i severne Evrope, a koje su zanimljive i za nastavu maternjeg jezika u dopunskim školama.

a) Ciljevi i rad u oblasti usmenog izražavanja

Opšti cilj školskog rada na oblastima slušanja i govora je jačanje komunikativne kompetencije delanja kod učenika. Na tome se radi kako u redovnoj, tako i u dopunskoj školi, na način primeren uzrastu učenika i uz vođenje računa o dodatnom cilju – vođenju učenika ka sve kompetentnijoj upotrebi standardnog jezika. Kod usmene jezičke produkcije, dakle, kod govora, razlikujemo dijaloške i monološke forme sa specifičnim ciljevima i načinima rada. Na dijaloške forme se odnosi ceo proces učenja o razgovaranju. Njegov cilj je adekvatno ponašanje u dijalozima, konfliktnim razgovorima, socijalnim igrama u kojima se preuzimaju određene uloge, intervjuima, (igranim) telefonskim razgovorima itd., kao i demokratsko ponašanje, eventualno vođeno pravilima za razgovor, prilikom govora i slušanja u grupnim diskusijama, razgovorima s celim razredom, debatama o rešavanju nekog konflikta itd. U monološke forme se ubrajaju pričanje, referati i prezentacije u različitim kontekstima (pri čemu je u središtu pažnje jasno i privlačno prenošenje nekog sadržaja), ali i recitovanje, svesno pripremljeno čitanje naglas, kao i neki oblici školskog pozorišta u kojima se radi (i) o izražajnom govoru.

Aspekt slušanja se po pravilu trenira zajedno s govorom i opisanim ciljevima. Ali, taj aspekt obavezno mora biti vežban na osnovu odgovarajućih zadataka – bilo da se oni odnose na razumevanje sadržaja, demokratsko ponašanje u razgovoru ili na kvalitet recitovanja neke pesme. Prosto slušanje, bez jasno formulisano zadatka i fokusa, nije naročito plodotvorno. Aspekt „diferenciranog slušanja“ je važan i za one situacije prilikom učenja u kojima je reč o posmatranju jezičkih posebnosti, npr., o prepoznavanju dijalektalnih varijanti prvog jezika (na osnovu materijala koji se sluša), ili o senzibiliziranju za određene specifičnosti govornog jezika neke osobe ili grupe. Kompetencije u oblasti slušanja isplatiće se tada u važnoj i zanimljivoj oblasti jezičke refleksije.

Pored navedenih oblika, u kojima se radi pre svega o komunikacionim vežbama i situacijama učenja, ima i situacija za trening koje se odnose na različite vrste veština. Ovde u prvom planu nisu sadržaji, nego neki jezički aspekt. Tu ubrajamo već pomenute vežbe za diferencijaciju sličnih fonema (npr. č/ć; vidi gore pogl. 2a) i druge vežbe slušanja i izgovora pre svega u nižim razredima. Odgovarajući trening može se raditi ili uz pomoć reproduktivnog, ili nešto slobodnije, vođenog govora (kod reproduktivnog govora se uvežbava neki obrazac putem ponavljanja, kod vođenog govora se varira neki predložak; upor. tzv. scaffolding, opisan u priručniku 1 („Poboljšanje pisanja“) u pogl. 4d uvođa, kao i u priručniku „Osnove i polazišta“ u pogl. 8.5a). U širem smislu moguće je i rad na fondu reči, kao i prenošenje dodatnih govornih sredstava svrstati u trening veština. Obe oblasti su u dopunskim školama maternjeg jezika izuzetno važne, jer pomažu da učenici poboljšaju svoje kompetencije u prvom jeziku i vode ka što uravnoteženijoj bilingvalnosti; upor. gore pogl. 2b i 2c.

b) O ponašanju nastavnika prilikom razgovora i postavljanja pitanja

Kada učenici treba da nadgrade i razviju svoje usmene kompetencije, za to im je potrebno vremena, kao i mogućnosti da ih koriste. U kojoj meri je to izvodljivo znatno zavisi od držanja nastavnika tokom razgovora i prilikom postavljanja pitanja. Kada nastavnik A uvek komunicira samo u tradicionalnom modusu ispitivanja („kako se zove najduža reka u našoj zemlji?“, „gde je živio junak naše priče?“ itd), njegovi učenici će teško moći da se razvijaju. Kada, za razliku od njega, nastavnica B odluči da se razredu ne obraća takvim uskim i rigidnim pitanjima, nego otvorenim, ili još bolje podsticajnim, ona učenike automatski vodi ka raznovrsnijoj usmenoj upotrebi jezika. Primeri takvih pitanja i impulsa su „šta ste sve učili o rekama i jezerima u našoj zemlji?“, „diskutujte o tome šta vam se u ponašanju junaka naše priče dopada, ili vam smeta“.

Nažalost, mnogi su nastavnici – intuitivno i verovatno na osnovu sopstvenih školskih iskustava – skloni tome da prilikom razgovora ili postavljanja pitanja učenicima daju premalo prostora za govor. Ispitivanja pokazuju da u proseku nastavnici na časovima često govore 20 do 30 puta više od pojedinačnih učenika. Da bi se takva situacija izbegla na sopstvenoj nastavi, za početak je već dovoljno povesti računa o sledećem:

- Ne ponavljati odgovore učenika (taj takozvani „eho nastavnika“ je suvišan i predstavlja smetnju za navikavanje učenika da govore jasno i glasno). Slično je i sa ritualnim ocenjivanjima odgovora učenika rečima „vrlo dobro!“, „super“, „tačno“, „upravo tako“ i sl.; to je karakteristično za prevaziđeni stil predavanja koncentrisanog oko nastavnika.
- Prilikom razgovora o tekstovima, nefikcionalnim sadržajima, problemima i konfliktima treba koristiti impulse koji podstiču razgovor, ili makar ozbiljnija, istinska pitanja (izbegavati suviše uska i stereotipna pitanja). Takvi impulsi za pokretanje razgovora, kao i njihovo dalje vođenje, moraju prethodno biti pažljivo isplanirani; nastavnik će ih manje-više automatizovati tek nakon dužeg vremena vežbanja.
- Treba s razredom dogovoriti i uvežbati pravila i rituale, koji nastavniku omogućuju da, koliko je to moguće, ostane u pozadini. Recimo, tokom grupnih diskusija ili razgovora u celom razredu, učenici mogu jedni druge prozivati, odnosno, davati jedni drugima reč, nakon što se takav način rada uvežbao i kada je čas počeo nekim impulsom za razgovor ili zadatkom (a ne nekim pitanjem nastavnika koje automatski zahteva odgovor).

-
- Istom cilju služi i izbor oblika nastave koji su koncentrisani na učenike, pri čemu će dominantna uloga nastavnika biti makar smanjena (upor. o tome priručnik „Osnove i polazišta“, pre svega pogl. 5 i 6). U nastavi maternjeg jezika u dopunskim školama, gde nastavnici po pravilu moraju izaći na kraj s više razreda, odnosno, uzrasnih grupa učenika, ovo je, priznajemo, zahtevan zadatak. Ali i tu je moguće delegirati deo odgovornosti na učenike i tako smanjiti koncentrisanje nastave oko nastavnika.
-

c) Posmatranje, vrednovanje i podsticanje usmenog izražavanja učenika

Teže je posmatrati i podsticajno vrednovati usmeno izražavanje nego pismeno. Više puta saslušati i analizirati govor učenika moguće je samo ako se radi uz pomoć tonskih ili video-zapisa. To po pravilu prevazilazi mogućnosti nastavnika. Ipak, ovo je potrebno raditi makar u najupadljivijim slučajevima (recimo, snimati učenika dok čita tekst), jer daje mnogo preciznije rezultate.

Da bi se izbegla opasnost paušalnog vrednovanja koje nije od naročite pomoći u oblasti usmenog izražavanja, preporučljivo je odabrati pristup s jasnim kriterijumima i fokusom, koji se, naravno, uvek mora prilagoditi uzrastu i vladanju maternjim jezikom. U vezi s time upućujemo na pogl. 7 u priručniku „Osnove i polazišta“ (Podsticajno vrednovanje sposobnosti, s dobrim praktičnim primerima u delu B), koje ovde nadopunjujemo sledećim napomenama:

-
- U vezi s „formalnim“, najavljenim situacijama posmatranja i vrednovanja (npr. prilikom referata, pozorišne scene, recitacije itd): ovde treba prethodno dogovoriti jasne kriterijume, razgovarati o njima i sastaviti po mogućstvu obrazac kriterijuma s više tačaka. Na taj način vrednovanje postaje transparentnije za učenike, kao i principi na kojima počiva podsticanje sposobnosti i dalji rad. Nalaženje odgovarajućih vežbi i oblika treninga deo je nastavničke profesije. Dodatnu prednost obrasca s kriterijumima predstavlja činjenica da i učenici (najkasnije već od 3. razreda) mogu popuniti obrazac i na taj način ojačati svoj senzibilitet u odnosu na tačke navedene u njemu. Primer obrasca za vrednovanje referata može se naći u priručniku „Osnove i polazišta“ u pogl. 7 B1; upor. i br. 18 u priručniku „Poboljšanje pisanja na prvom jeziku“ (tabela za procenu sopstvenih sposobnosti prilikom čitanja naglas).
-

-
- U vezi s „neformalnim“ posmatranjem koje se ne najavljuje (npr. tokom diskusija u grupi ili razredu, referata, čitanja naglas ili sličnih aktivnosti koje je moguće posmatrati): poželjno je da nastavnik i u takvim situacijama pravi beleške o upadljivim aktivnostima („X mora da nauči da pažljivije sasluša druge i da im se obraća kad nešto hoće da kaže“, „Y ima teškoća s izgovorom glasa ‘s’“, „Z je znatno uznapredovao/uznapredovala u slobodnom govoru“ i sl). Posle toga (ili u nekom kasnijem zgodnom trenutku) nastavnik može te učenike obavestiti o onome što je uočio i, ako je potrebno, dati im konkretne savete za poboljšanje sposobnosti.
-

5. Razmena iskustava i kooperacija s redovnom nastavom

U priručniku „Osnove i polazišta“, kao i ostalim priručnicima s didaktičkim podsticajima, više puta se naglašava koliko je važno i podsticajno negovati koordinaciju nastave maternjeg jezika u dopunskoj školi s redovnom nastavom. U pogledu podsticanja i poboljšanja usmenog izražavanja, sledeći aspekti su posebno interesantni:

-
- Razmena iskustava na temu razvijanja govorne kulture: koja pravila o razgovaranju važe kod različitih nastavnika, kako su ta pravila uvedena, kako se uvežbavaju?
-
- Upoređivanje metodičkih oblika nastave u kontekstu uvežbavanja demokratskog razgovora: koji se metodički oblici (npr. đačko veće, pro/contra-diskusije itd.) praktikuju i učenicima su već poznati?
-
- Razmena ideja i materijala za rad u oblasti scenskih igara (mala školska pozorišta itd), kao priprema za recitovanje pesama i čitanje tekstova.
-
- Upoznavanje s idejama i materijalima u jezičkim udžbenicima u redovnoj nastavi i komentarima o tome. Na taj način je moguće dobiti konkretne nastavne materijale koji se mogu dobro prilagoditi za nastavu u dopunskim školama – npr. obrasci za posmatranje i vrednovanje.
-

U oblasti usmenog izražavanja moguće je organizovati, recimo, sledeće kooperacione projekte, bilo u okviru redovne nastave ili u kontekstu jednosedmičnog projekta:

-
- Zajedničko koncipiranje serije lekcija o poeziji na više jezika; završno veče za roditelje; snimanje višjezičnog CD-a s poezijom.
-
- Isto kao gore, ali sa jezičkim igrama na više jezika. Upor. nastavni predlog br. 7.
-
- Isto, ali s kratkim pozorišnim scenama ili skečevima na različitim jezicima; eventualno s video-snimkom.
-
- Upor. dalje različite ideje za manje višjezične igre i druge aktivnosti u „Sprachenvielfalt als Chance“ (Schader, 2013).
-

Zahvaljujemo se Štefanu Hauzeru (Stefan Hauser) i Nadin Nel-Tur (Nadine Nell-Tuor) iz Centra za usmeno izražavanje pri Pedagoškoj visokoj školi u Cugu (Zentrum Mündlichkeit, PH Zug) na stručnom pregledu priručnika, kao i Klaudiji Ulbrih (Claudia Ulbrich) iz sektora Interkulturalna pedagogija na Pedagoškom odeljenju Sektora za osnovno obrazovanje u Ministarstvu za obrazovanje kantona Ciriha.

Deo I:
Akustički trening; podsticaji za
kreativno korišćenje jezika

1

Akustički trening, pet vežbi za razlikovanje glasova

Cilj

Sledeće vežbe su osmišljene kao potpora za U prilikom učenja pravilnog izgovora svih glasova prvog jezika. U zavisnosti od prvog jezika, to je posebno značajno za one glasove standardne varijante koje U ne poznaju jer govore dijalekt (upor. pogl. 2a u Uvodu). Istovremeno, vežba je korisna i za širenje rečničkog fonda.

vrtić–3. razr.

5–15 min.

Materijal:
Spiskovi reči, malo ogledalo,
papiri sa odgovarajućim slikama.

Prethodna napomena

Primarni kontekst za ove vežbe je obrada nekog određenog glasa u okviru opismenjavanja na prvom jeziku (na kraju 1. ili početku 2. razreda). Naravno, paralelno s učenjem slova treba uvežbavati i pravilan izgovor. Međutim, neke vežbe izgovora je moguće raditi već u vrtiću, ili ih ponoviti u višim razredima ako je nesigurnost u izgovoru još prisutna.

a) Vežbe ponavljanja izgovorenog

- N pred sobom (ili u glavi) ima spisak s rečima u kojima se pojavljuje određeni glas. N seda s jednim U ili više njih i jasno im izgovara reči. Đaci jasno ponavljaju izgovorene reči (ne u horu, nego svako dete posebno).
- Varijanta: ulogu N svakako može preuzeti i neko starije dete čiji izgovor je besprekoran.

b) Vežbe s malim ogledalom

- Malo ogledalo može biti od pomoći da bi se uvidelo kako treba izgovarati neki glas. Nakon što je N jasno predočio/predočila kako se oblikuju usne prilikom izgovora, npr., glasa <m> i <n>, U pokušavaju da ih artikuliraju i pri tom koriste malo ogledalo za kontrolu. Ova vežba je pogodna i za vežbanje u parovima sa starijim U.
- Ova vežba kod nekih glasova nije od pomoći (npr. <d> - <t>). Tu je, međutim, moguće staviti ruku pred usta i osetiti koliko vazduha se izdiše pri izgovoru (više vazduha pri izgovoru <p> nego itd).

c) Akustičke vežbe identifikacije i razlikovanja

- Vežbe identifikacije: N (ili neko starije dete s dobrim znanjem jezika) drži pred sobom spiskove reči u kojima se pojavljuje, odnosno, ne pojavljuje određeni glas. Ta osoba čita reči naglas. Kod reči u kojima se pojavljuje traženi glas, U dižu ruku, kod drugih ne.
- Vežbe razlikovanja (npr. b – p; d – t; ć – č): Neke reči sadrže jedan od dva glasa koja treba razlikovati (npr.), dok druge reči sadrže drugi glas (npr. <p>). Đaci daju odgovarajući signal (npr. tako što će podići levu ili desnu ruku, ili karticu sa slovom b ili p).

d) Vežbe sa slikama

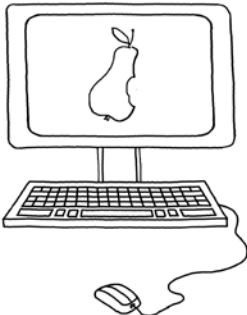
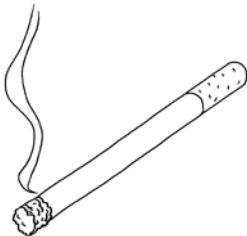
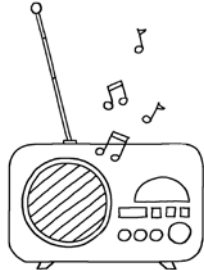
(analogno vežbi c)

- Vežbe identifikacije: Đaci dobijaju papir sa mnogo slika predmeta koji sadrže ili ne sadrže traženi glas. Oni moraju zaokružiti sve predmete koji sadrže traženi glas. Na kraju treba jasno da izgovore reči.
- Vežbe razlikovanja (npr. b – p; d – t; ć – č): Deo prikazanih predmeta sadrži jedan od dva glasa koje treba razlikovati (npr.), drugi deo sadrži drugi glas (npr. <p>). Đaci zaokružuju prvu grupu slika crvenom, a drugu plavom bojom. Na kraju jasno izgovaraju reči.

- Varijacija: Đaci zajedno sede u krug. U sredini na podu nalaze se dva papira; na jednom je napisano, npr. „D, d“, a na drugom „T, t“. Svako dete dobija 5–7 kartica sa slikama. Oni redom pokazuju po jednu karticu. Ako nazivi predmeta sadrže traženi glas, oni karticu mogu staviti na odgovarajući papir, a ako ne, karticu stavljaju na jedan prazan papir. (Kartice sa slikama se mogu kupiti ili samostalno napraviti, pri tome mogu pomoći stariji učenici.)

**e) Upisati krstić
uz početni, srednji ili
poslednji glas**

- Učenici dobijaju papir sa, npr., 12 slika predmeta. Kod nekih reči je traženi glas na početku reči, kod drugih u sredini, ili na kraju reči. Ispod svake slike su tri polja. U njih treba upisati krstić u prvo, drugo ili treće polje, u zavisnosti od toga da li je traženi glas na početku, u sredini ili na kraju reči (vidi ilustraciju).

Gde je r?								
								

2

„Ana kaže...”

Cilj

Uz ovu vežbu U treniraju pažljivo slušanje i razumevanje slušanjem, jer ono što čuju moraju brzo da obrade i upotrebe. Istovremeno, oni kroz igru uče da prate uputstva nastavnika i šire svoj receptivni fond reči.

1–6. razr.

5–10 min.

Napomene:

Vežba je osmišljena po modelu širom sveta poznate igre „Sajmon kaže”, ponekad pod drugim nazivima.

Ime Ana može, naravno, biti zamenjeno nekim drugim imenom, tipičnim za konkretni jezik i kulturu.

Tok:

- N daje jednostavan zadatak koji počinje rečima „Ana kaže”. Primeri: „Ana kaže: Hodajte tiho po učionici.”, „Ana kaže: Tapšite.”
- Učenici smeju da rade ono što se od njih traži isključivo ako rečenice počinju rečima „Ana kaže”. Ako N izgovori naredbu bez početka „Ana kaže” (npr. „Dođite do mene!”), U treba da je ignorišu.
- Onaj ko prekrši pravilo (dakle, uradi ono što se traži rečenicom koja ne počinje rečima „Ana kaže”), mora neko vreme, ili neki broj rundi da pauzira.

**Predlozi;
šta bi Ana mogla
da kaže:**

- ▶ „Ana kaže: Savijte desno koleno.”
- ▶ „Ana kaže: Popnite se na stolicu.”
- ▶ „Ana kaže: Hodajte kao star čovek / kao stara žena / kao kralj / kao Indijanac koji se šunja / kao majmun.”

Varijante:

- Umesto N, neki U izdaje naredbe.
- Đaci treba da rade suprotno od onoga što Ana od njih traži. Kod „Ana kaže: Sedite”, oni, dakle, treba da ustanu.

3

„Ja vidim nešto što ti ne vidiš“

Cilj

Kroz ovu igru U učvršćuju svoj govorni fond reči i treniraju kompetencije izražavanja i slušanja.

vrtić–6. razr.

5–20 min.

Materijal:
Eventualno slikovnica.

Napomena:

Igru je moguće igrati s celim razredom, u malim grupama ili u paru.

Tok:

- Jedno dete u sebi traži neki predmet u razredu koji svi mogu da vide (npr. tablu, kvaku na vratima, lampu...). Ono kaže: „Ja vidim nešto što ti ne vidiš.“
- Zatim drugi U postavljaju pitanja da bi saznali koji predmet je u pitanju. Dozvoljena su isključivo pitanja na koja je moguće odgovoriti sa „da“ ili „ne“ (npr. „Je li to komad nameštaja?“, „Da li je to crveno?“). Dobro vođenim pitanjima moguće je korak po korak ograničiti broj predmeta. Na primer: „Da li se stvar nalazi na desnoj strani učionice? Je li velika? Da li je zelena?“ Kada je odgovor pozitivan, isto dete sme postavljati dalja pitanja; kada je odgovor „ne“, na redu je drugo dete.
- Dete koje pogodi traženi predmet („Je li to tabla?“, „Da!“) sada može smisliti neki predmet koji drugi moraju da pogode.

Varijante:

- Umesto realnih predmeta, u igri je u maloj grupi moguće koristiti slike na kojima je prikazano mnogo različitih stvari (optimalne su tzv. Wimmelbilder – nem. za slike većeg formata na kojima su prikazani određeni prostori (ulica, škola, farma i sl.) sa izuzetno mnogo detalja).
- Umesto nekog predmeta, U smišljaju neku osobu, učenika, neko zanimanje ili druge pojmove vezane za prethodno dogovorenu temu.
- N sakriva neki predmet koji ima veze s temom časa, u neku kutiju ili sl. Đaci pogađaju o čemu bi mogla biti reč. Ova varijanta je dobra za početak neke nastavne jedinice (npr. sakrivene naočari za sunce mogu označiti početak rada na temi „Raspust“).
- Umesto predmeta, U moraju zatvorenih očiju pogoditi određene zvuke ili glasove. Ova varijanta je pogodna za poboljšanje sposobnosti slušanja i koncentracije kod U.

4

„Pronađi nekoga ko...”

Cilj

Uz ovu vežbu se na jednostavan i razigran način trenira komunikaciona kompetencija i razumevanje slušanih sadržaja. Sem toga, U se putem postavljanja pitanja, pažljivog slušanja i adekvatnog odgovaranja na pitanja bolje upoznaju.

1–9. razr.

10–20 min.

Materijal:

Kartice sa zadacima koje priprema N (2–3 po U).

Literatura:

Piel (2002), str. 103 (vidi bibliografiju).

Tok:

- N svakom učeniku daje dve do tri kartice sa zadacima. Na njih je N zapisao/zapisala zadatke; recimo:

- Đaci idu kroz učionicu i postavljaju drugim đacima pitanje koje je zapisano na njihovoj kartici (naravno, preformulisano: „Da li je tvoja porodica poreklom iz nekog velikog grada u našoj zemlji?” itd). Kada U nađe nekoga ko ispunjava uslove, on/ona zapisuje njegovo/njeno ime na odgovarajuću kartu sa zadacima (varijanta: U koji/koja ispunjava uslove potpisuje karticu). Moguće je da više učenika ispunjava uslove i potpiše karticu.
- Kada su sve kartice potpisane (ili nakon, recimo, 10 minuta), N sa razredom razgovara o novim stvarima koje su U naučili o drugoj deci u razredu.

Napomene:

- Zadaci treba da budu jednostavni, tako da svaki U nađe bar jednu osobu koja ispunjava uslove.
- Moguće je formulisati zadatke za 2–3 različita nivoa i podeliti ih na karticama različitih boja (zeleno = jednostavno, plavo = srednje težine, crveno = teško i sl).
- Kartice u boji se u tom slučaju dele u skladu sa uzrastom ili jezičkim sposobnostima đaka.
- Zadaci treba da budu u skladu sa nivoom određenog razreda, tj. kulturnim i jezičkim resursima učenika.
- Stariji U takođe mogu praviti kartice sa zadacima.
- Da bi se kartice više puta koristile mogu se staviti u plastificirani omot.

5

„Vruće stolice“

Cilj

Aktiviranje receptivnog i produktivnog govornog fonda reči kod U putem opisivanja i pogađanja reči. Istovremeno, oni treniraju i šire repertoar jezičkih izraza na prvom jeziku.

3–6. razr.

10–20 min.

Tok:

- N deli razred na dve jednako jake grupe (A i B). N bira dva U koji prvi moraju sedeti na „vruće stolice“. Prethodno je N postavio/postavila ispred table dve stolice okrenute prema razredu. Jedan U zastupa grupu A, a drugi grupu B.
- N na tablu zapisuje jedan pojam (npr. „kolač“, „naš glavni grad“, ili „šunjati se“). Pri tom to treba da bude pojam koji je poznat svim đacima. Đaci koji sede na vrućim stolicama gledaju prema razredu i ne smeju videti reč napisanu na tabli.
- N daje komandu za početak igre i tada dve grupe počinju svom članu na vrućoj stolici da opisuju reč na tabli. Izgovaranje same reči je zabranjeno (ako se to dogodi, grupa je odmah izgubila). To je moguće, recimo, na taj način što će članovi grupe učeniku koji sedi na vrućoj stolici jedan za drugim šaputati opise i objašnjenja. Oni koji sede na vrućim stolicama pokušavaju da pogode traženi pojam.
- Čim jedan U na vrućoj stolici prvi izgovori traženu reč, njegova grupa pobeđuje.
- Igra se nastavlja zadavanjem nove reči, pri čemu novi U sedaju na vruće stolice.

Varijante:

- Svesno se biraju pojmovi koji su u vezi sa dopunskom školom ili nekom aktuelnom temom u nastavi (npr.: vode u zemlji porekla; istorijske ličnosti). Na taj način ova igra može poslužiti i kao uvod u neku novu temu. Ako je ovo preteško za mlađe U, ovakva varijanta se igra samo starijima, a za mlađe se smišlja neka jednostavnija verzija.
- Đaci sami biraju reči, ili potpuno slobodno, ili u vezi s temom koju određuje N. Zatim N odlučuje koje reči će biti zadate.

Cilj

Rad sa stihovima, rimama i poezijom je pogodan za razvoj različitih aspekata jezika (artikulaciju, fond reči, sintaktički repertoar, književno obrazovanje itd). Treba ga koristiti za sve uzraste, počev od jednostavnih dečkih rima u vrtiću, sve do bavljenja lirikom u višim razredima. Sledeći predlozi su ograničeni na rad sa dečjim stihovima i rimama u vrtiću i nižim razredima.

vrtić–3. razr.

10–15 min.

Materijal:
Odgovarajući stihovi,
rime i pesme.

Napomene:

- Dečki stihovi i rime, kojih ima u svim kulturama, važniji su za razvoj jezika nego što se to čini na prvi pogled. Svojom ritmičnom strukturom koja podstiče na glasno ponavljanje, oni su važna pomoć u preuzimanju ne samo reči, nego celih izraza, i to na sugestivan i razigran način. Tako doprinose razvoju artikulacije, rečnika i jezičkih struktura. Slično važi i za obrađivanje pesama u višim razredima. Učenici se ne upoznaju samo sa važnim blagom sopstvene kulture, nego, što je mnogo važnije, oni uz pomoć lirskih tekstova upoznaju specifične mogućnosti i nijanse u upotrebi jezika, koje su na znatno višem nivou od onoga koji je učenicima poznat iz svakodnevnog govora. Zadatak da im približimo ove specifične mogućnosti i nijanse nije lak, ali je važan i lep. Da je to moguće uraditi i dobro i uspešno pokazuju, između ostalog, recitatorski programi mnogih razreda dopunskih škola maternjeg jezika iz jugoistočne Evrope. Upor. i dole br. 29.
- Upućujemo i na: Silvia Hüsler [Hisler] (2009) (vidi bibliografiju).

Mogući tok:

- Đaci sede ili leže opušteno i zatvaraju oči.
- N govori stihove ili rime sporo, jasno i glasno.
- Zatim svi sedaju u krug. Zajedno se razgovara o tome šta su U čuli, koje reči nisu razumeli i koje slike su reči u njima evocirale.
- U zavisnosti od vrste stihova ili rima zajedno se nalaze gestovi, pokreti itd. koji se uklapaju u recitovanje stihova.
- N još jednom govori stihove ili rime i pravi odgovarajuće pokrete. Učenici ponavljaju te pokrete.
- Čim deca to žele, ona smeju zajedno s N da izgovaraju stihove i rime i da izvode pokrete. Kasnije N može u potpunosti da se povuče.

Varijante:

- Uvod u neku temu putem izgovaranja stihova/rima u nekom određenom trenutku: ako stihovi/rime treba da služe kao pomoć prilikom, npr., spremanja učionice, poželjno je da N te stihove/rime uvek govori u toj situaciji. Deca tada nesvesno preuzimaju tj. uče stihove i s vremenom počinju i sama da ih govore.
- Uvođenje uz pomoć slika (npr. za stihove o životinjama): N nalazi odgovarajuće slike koje se mogu koristiti kao pomoć i potpora u nastavi.
- Za promenu je moguće dozvoliti starijim U da mlađima predstave neke stihove ili rime.

Napomene:

- Stihovi/rime se moraju više puta ponoviti da bi ih deca s vremenom počela samostalno izgovarati.
- Pokreti i gestovi su od pomoći za memorisanje reči. Oni služe kao mostovi i potpora deci kada ne mogu da se sete kako se nastavljaju neki stihovi.

7

Brzalice i jezičke igre

Cilj

Brzalice (nem. Zungenbrecher ili Schnabelwetter, eng. tongue twisters, kod nas poznate i kao jezikolomke), zajedno sa drugim dečjim stihovima (vidi gore br. 6) i malim jezičkim igrama, sastavni su deo gotovo svih jezika. „Rad“ s njima je razigran, zabavan, ali istovremeno podstiče pažljivo slušanje i jasnu artikulaciju.

vrtić–3. razr.

5–10 min.

Materijal:

Brzalice na maternjem jeziku, skupljaju ih N i U.

Bibliografija:

Brzalice na različitim jezicima moguće je naći, recimo, ovde: <https://www.heilpaedagogik-info.de/zungenbrecher/287-zungenbrecher-deutsch-sprueche.html>

Tok:

- N izgovara neku brzalicu i uvežbava je deo po deo sa U.
- Đaci vežbaju brzalicu za sebe, udvoje, ili u grupama.

Varijante:

- N izgovara brzalicu 2–3 puta i daje zadatak da je U ponove na osnovu onoga što su čuli (manje sistematski pristup od goreopisanog).
- Đaci donose na čas brzalice koje znaju ili su sami naučili i prenose ih drugoj deci.
- Odličan okvir za ovu vežbu je projekat skupljanja brzalica, pri čemu svi U kod kuće i kod rođaka traže brzalice i slične jezičke igre i zapisuju ih. Proizvod ovog projekta može biti neka knjižica ili audio-zapis (CD, MP3). Projekat se dobro može koordinisati i sa redovnom nastavom i drugim jezičkim grupama, upor. pogl. 4 u Uvodu.

Napomene:

- Brzalice su zahtevne. I odrasli, kao i U sa dobrim govornim kompetencijama, imaće bar u početku teškoća s izgovorom i moraće da se koncentrišu. Ipak, brzalice predstavljaju veoma dobar i zabavan uvod u neku lekciju, kao i mogućnost za kratko opuštanje tokom časa, ili za završetak časa.
- Važno je, iako je karakter ove vežbe zabavan, ne zaboraviti da je njen cilj korektan izgovor, odnosno poboljšanje govorne kompetencije kod U.

8

Jednostavne igre uloga

Cilj

Igre uloga su dobre za opuštanje tokom nastave, doprinose boljem razumevanju situacija i tekstova i predstavljaju izvanrednu vrstu jezičkog treninga. Deca tu uče da sama sebe predstavljaju, da argumentuju, da oblikuju jezik i da ga delotvorno koriste.

vrtić–3. razr.

10–25 min.

Materijal:
Eventualno manji broj predmeta neophodnih za igru.

Napomena:

Za razliku od zahtevnijih vežbi navedenih dole pod br. 26-28 (kvazi-realne igre, fiktivne igre, pozorišne predstave), ovde je reč o sasvim jednostavnim oblicima, koji u velikoj meri zavise od same dece, dakle, o igrama uloga koje se u dopunskim školama maternjeg jezika najčešće igraju sa mladoom decom.

Tok:

- N obrazuje grupe od po 2–3 U koji će kasnije zamisliti i predstaviti neku scensku igru. Deca sa jačim i slabijim kompetencijama treba da budu raspoređena tako da kooperacija unutar grupa bude dobra i da svi U učestvuju u stvaranju scene.

- Zadatak za grupe: „Zamislite neki razgovor u svakodnevici koji želite zajedno da uvežbate.“ Možda je neophodno dati dodatne impulse: moguće je igrati neku smešnu scenu, neku scenu s raspusta u domovini, neki jezički nesporazum, nešto iz škole... Scena ne sme trajati duže od 5 minuta.
- Grupe se pripremaju oko 10 min., a zatim izvede pripremljene scene jedne drugima ili celom razredu. Drugi U daju svoje mišljenje odgovaranjem na prethodno pripremljena pitanja; npr.: Zašto nam se ova scena dopala, a zašto ne? Na kakav način je urađena predstava i da li je bila razumljiva? Šta nam je palo u oči u pogledu jezika?

Varijante:

- Umesto scene iz svakodnevice, moguće je odabrati i drugačije situacije: nešto iz sveta bajki, nešto iz budućnosti („Kad budete imali 50 godina“), nešto iz sveta životinja itd. Upor. i br. 26–28.
-

Napomene:

- Važno je jasno formulisati zadatke: vreme za pripremu i igru; nisu dozvoljene scene tuče i vijanja, treba što više govoriti.
- Vreme potrebno za ovu vežbu može se proizvoljno varirati. Ako se isplanira više vremena, dijalози mogu biti duži, a grupe veće. Takođe je moguće pripremiti dijaloge koji će uključivati neke rekvizite i odvijati se ispred jednostavnih kulisa.

Deo II:
Aдекватno ponašanje tokom
razgovora – udvoje i u grupama

9

Dogovaranje i uvežbavanje pravila za razgovor

Cilj

Dati otkrivaju i uvežbavaju pravila koja su važna za uspješno vođenje razgovora udvoje ili u grupama. Oni na taj način šire komunikacione i socijalne kompetencije i uče da se adekvatno izražavaju na svom prvom jeziku i u okviru grupnih diskusija itd.

2–9. razr.

15–30 min.

Materijal:
Eventualno plakat.

Napomene:

- Osnovni preduslov svakog produktivnog razgovora ili diskusije je poštovanje određenih pravila u razgovoru i demokratsko ponašanje. To važi za privatne situacije, ali naročito u kontekstu škole, u kojoj je vaspitanje dece u pravcu korektnog vođenja razgovora jedan od ciljeva socijalnog i jezičkog vaspitanja uopšte. Podrazumeva se da je izgradnja odgovarajuće jezičke kultura dugoročni proces na kojem se neprestano radi.
- Pored eksplicitnih pravila za U, ovde je reč o još jednoj, jednako važnoj dimenziji. Ona se odnosi na N i njegovo/njeno ponašanje tokom razgovora i diskusija. Pogl. 4b u Uvodu govori o tome; podsetićemo samo na ključne momente – N se drži u pozadini, promišljeno formulisano otvorenih pitanja i impulsa, delegiranje funkcije moderacije učenicima.

Struktura i najvažniji elementi vaspitanja u pravcu korektnog vođenja razgovora:

- Najbolje je početi od neke autentične situacije u kojoj je komunikacija bila ometana, recimo, tako što je neko stalno prekidao druge dok govore, ili ih je napadao davanjem komentara koji nisu fer. Pošavši od takve situacije, može se otpočeti razgovor o pitanju „Na koji način možemo bolje i ravnopravnije diskutovati jedni s drugima?“
- Razgovor o prva dva ili tri pravila (ne više od toga!), dogovaranje pravila i njihovo zapisivanje na jedan plakat. Važno je da U sami formulišu pravila, a ne da ih jednostavno kaže N. Vrlo je verovatno da je tema govorne kulture i govornih pravila za U već poznata iz redovne nastave. Primeri pravila za razgovor nalaze se dole.
- U naredne 2–3 sedmice pravila se više puta uvežbavaju. Za tu vežbu moguće je zadužiti nekoga iz razreda; on ili ona uvek sme odmah intervenirati ako neko prekrši jedno od pravila.
- Narednih meseci se pravila nadograđuju, produbljuju i dalje uvežbavaju.
- Trebalo bi redovno voditi i diskusije o pitanju na koji način se promeni la kultura razgovora u razredu i gde U misle da je potrebno još nešto popraviti.
- Neka pravila je moguće uvežbavati uz male pomoćne strategije; upor. primere dole.

Primeri pravila za razgovor:

- Govorim jasno i glasno.
- Slušam osobu koja govori.
- Nikoga ne prekidam.
- Kada želim nešto da kažem, dižem ruku.
- Poštujem mišljenja ostalih učenika u razredu.
- Nikome se ne podsmevam i nikome se ne rugam zbog mišljenja koje ima.
- Ne udaljavam se od teme diskusije.
- Nadovezujem se na ono o čemu je govorila osoba pre mene.
- Dok govorim, sagovornike gledam u oči.

Primeri pomoćnih strategija za sprovođenje određenih pravila:

- Uz pravilo da se sagovornik ne prekida: dete koje govori drži loptu ili kamen u rukama. Kada je završilo s govorom, ono loptu daje drugom detetu koje se javilo za reč. Na taj način je jasno da govori samo ono dete u čijim rukama je lopta.
- Uz pravilo o aktivnom slušanju, odnosno, o nadovezivanju na reči prethodnog govornika: tokom 2–3 diskusije svaki govor mora početi sledećim rečima: „XY je rekao/rekla da... Ja o tome mislim...”. Upor. i dole br. 12 sa pobrojanim specijalnim delovima rečenica.
- Varijanta uz aktivno slušanje: svaki/svaka U mora tokom diskusije makar jednom nešto upitati (npr. „XY, jesam li te dobro razumeo/razumela; ti misliš da...?”).
- Pomoćne strategije za povlačenje N iz centralne pozicije:
 - a) Đaci se sami prozivaju (ili daju loptu dalje, vidi gore).
 - b) Za svaku veću diskusiju određuje se U viših razreda za moderatora/moderatoriku. To dete se sa N priprema za diskusiju, formuliše prva pitanja ili impulse i moderira dalji tok. N interveniše samo kad je to nužno. Upor. takođe dole br. 14 i 15.
- Pomoćna strategija za učešće po mogućstvu svih U u razgovoru: svako dete dobija tri dugmeta, spajalice ili papirića. Đaci sede u krug; ko je učestvovao u diskusiji odlaže jedno dugme na sredinu poda. Cilj je da svi U odlože svu dugmad. Ovom strategijom se sprečava da neki U govore previše, a drugi premalo.

10

Priprema za razgovor

Cilj

U uče da steknu prvi uvid u neku temu i da planiraju kako da se izražavaju na prvom jeziku. Ova vežba je u izvesnom smislu govorni ekvivalent vežbama u vezi sa planiranjem pisanja teksta; upor. u priručniku „Poboljšanje pisanja na prvom jeziku“ br. 8–10, 13, AB1, 16. Vidi i dole br. 11 i 22.

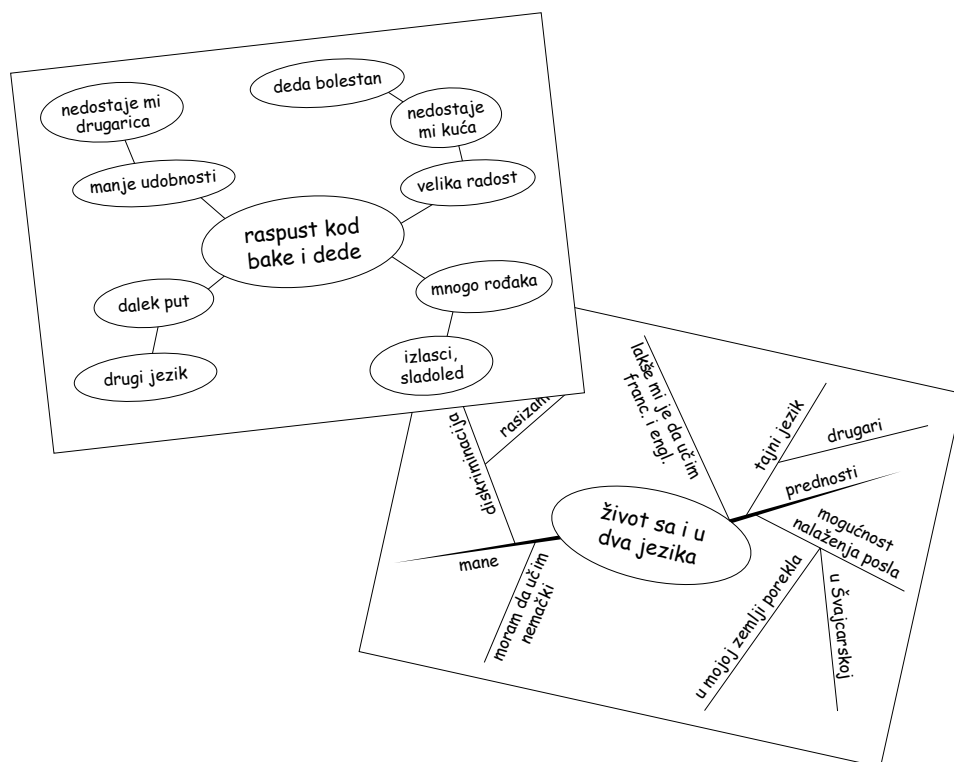
1–4. razr.

20–45 min.

Tok:

- N obavešava U o temi razgovora (npr. „Slobodno vreme u našoj domovini i ovde“, ili „Gde želim da živim za 20 godina?“).
- Đacima se daje 5–10 min vremena. Oni treba samostalno da razmisle šta bi mogli i želeli da kažu u razgovoru. Oni treba svoja razmišljanja da zabeleže u obliku teza ili u obliku crteža, mind-mapa ili clustera (o mind-mapu i clusteru vidi br. 8.1 i 8.2 u priručniku „Poboljšanje pisanja na prvom jeziku“). Istovremeno, oni treba da razmisle kojim redom žele da izlože svoja razmišljanja u razgovoru.

- Sada U razmenjuju svoja razmišljanja u partnerskom radu. Tom prilikom se tematizuju nejasnoće, u šta spada i postavljanje pitanja u vezi s prvim jezikom.
- U rundi s celim razredom razjašnjavaju se sva pitanja i na tablu se eventualno zapisuje i mali osnovni vokabular u vezi sa temom razgovora. On treba, ako je moguće, da sadrži i argumentaciona govorna sredstva („ja to vidim ovako...“, „po mom mišljenju...“ itd., upor. pogl. 2c u Uvodu).
- U plenumu ili manjim grupama vodi se razgovor o navedenoj temi, naravno, uz poštovanje pravila o vođenju razgovora koja su učenici već upoznali (vidi gore br. 9).
- Na kraju je poželjno kratko prodiskutovati o kvalitetu razgovora i o eventualnim problemima – uključujući one jezičke.

11

Think – Pair – Share: alternativna mogućnost pripremanja za razgovor u grupi

Cilj

Uz pomoć jedne metode kooperativnog učenja učenicima se daje potpora u pokušaju da steknu prvi uvid u neki razgovor i da na koordinisan način planiraju svoj doprinos temi.

1–6. razr.

15–40 min.

Napomena:

- *Think – Pair – Share* je poznat i široko rasprostranjen oblik kooperativnog učenja. Sastoji se od tri koraka:

1. (samostalno) razmišljanje
2. diskusija o rezultatima udvoje ili utroje
3. zajednička prezentacija rezultata u plenumu.

Kada se primeni na oblast vaspitanja korektnog vođenja razgovora, ova metoda pomaže u razbistravanju i planiranju sopstvenih misli i priloga diskusiji i pre nego što ona počne.

- Ova metoda je veoma srodna vežbi predstavljenoj pod br. 10. Iznosimo je kao posebnu vežbu pre svega zbog razreda koji već iz drugih konteksta (redovne nastave, drugih predmeta) znaju za *Think – Pair – Share*. Ovde je moguće i treba razlikovati tri faze, koje treba jasno predstaviti i razlikovati ih jednu od druge.

Tok:

- N najavljuje temu razgovora (za primere vidi gore pod br. 10).
- Faza *Think*: Đaci samostalno zapisuju svoje misli o temi razgovora na papir. Moguća pitanja na koja bi U trebalo da odgovore (zapisati ih na tablu):
 - Koja je tema razgovora? Šta je cilj?
 - Koje misli i slike ti padaju na pamet u vezi s tom temom?
 - Kakva su tvoja iskustva s temom?
 - Šta već znaš o ovoj temi?
 - Šta je tebi važno u vezi s ovom temom?
 - Koja te pitanja zanimaju u vezi s ovom temom?
- Faza *Pair*: U grupama po dvoje ili troje, U jedni drugima uz pomoć beležaka predstavljaju i objašnjavaju svoja razmišljanja. Pokušavaju da razreše nejasnoće putem detaljnijih pitanja i objašnjenja. U ovoj fazi se razjašnjavaju i pitanja u vezi s prvim jezikom (nedostajući pojmovi itd).
- Faza *Share*: Sedanje ukrug; U iznose svoja razmišljanja, iskustva ili pitanja u razgovoru s grupom (celim razredom ili grupom na istom nivou znanja). Moderaciju preuzima N ili – ako je moguće – neki U.
- Eventualno „metadiskusija“ o a) pojedinim koracima vežbe, b) kvalitetu razgovora i eventualnim problemima. Pri tom treba obavezno govoriti i o pitanjima i teškoćama u vezi s jezikom (šta se i kako može popraviti u pogledu kompetencije učešća u razgovoru na prvom jeziku).

12

Nadovezivanje na govor drugih u razgovoru

Cilj

Vežba je posvećena dvema komunikacionim kompetencijama: 1) pažljivo slušanje i 2) sposobnost vođenja računa o unutrašnjoj povezanosti, tj. koherenciji neke diskusije.

3–9. razr.

30 min.

Materijal:
Velike papirne trake ili
plakat za delove rečenice.

Napomena:

Vežba je posvećena jednom važnom pravilu za razgovor i preporučena je gore pod br. 9 („nadovezujem se na ono što je rekao prethodni govornik“). Ona predstavlja potporu za U da uz pomoć delova rečenice shvate i primene ovo pravilo. O radu sa delovima rečenice upor. pogl. 2c „Dalja govorna sredstva“ u Uvodu.

Tok:

- N objašnjava da će razgovor biti dobar i koherentan jedino kada se učesnici razgovora jedni drugima obraćaju tako što će se nadovezivati na reči prethodnih govornika. N sa U sastavlja listu mogućih govornih sredstava, tj. delova rečenica i zajedno ih zapisuju na papirne trake ili na plakat.
- U prvom probnom koraku, N nešto izjavljuje i traži od U da se uz pomoć pobrojanih početaka rečenica nadovežu (npr. „Mislim da ima smisla zabraniti smartfone tokom časova u školi.“). Ova vežba se ponavlja na nekoliko različitih tvrdnji, sve dok U ne shvate princip.
- Zatim se u grupama po 2–3 đaka ili tokom razgovora u razredu vodi računa o tome da se u razgovoru U nadovezuju na reči prethodnih govornika koristeći svoje ili delove rečenica sa spiska. Nakon razgovora se svaki put govori i o iskustvu u radu s delovima rečenica: Koji delovi rečenica su se pokazali posebno korisnim? Ima li još nekih delova rečenica koje bismo mogli koristiti?

Primeri delova rečenica za nadovezivanje na ono što je prethodno rečeno:

- Hteo/htela bih još nešto da pitam: ...
- O tome želim još da kažem: ...
- XY kaže/tvrdi da..., ali...
- Ja imam isto mišljenje kao XY. I ja mislim...
- Ne slažem se sa time što kaže XY, jer...
- Hteo/htela bih još da nadopunim to što je rekao/rekla XY: ...
- Ako sam dobro razumeo/razumela, ...
- Zaključujem da...
- Moje iskustvo kaže da...
- Mislim da je dobro/loše to što... / Meni se (ne) dopada kad...

13

Davanje povratnih informacija (*feedback*)

Cilj

Đaci upoznaju i treniraju konstruktivne načine davanja povratnih informacija. Oni uče da ih formulišu precizno, u skladu sa ciljem i podsticajno, kao i da pozitivno i kritički prihvataju povratne informacije drugih.

3–9. razr.

15–25 min.

Materijal:
Kraći tekstovi (oko ½ strane)
koje su U prethodno napisali
(za varijante vidi dole).

Napomene:

- Konstruktivan odnos prema feedbacku jedno je od najvažnijih svojstava kulture razgovora, kako u razgovorima udvoje, tako i u grupnim diskusijama. Da bi U u tome dobijali trajnu potporu, neophodno je, naravno, više puta ponavljati i varirati odgovarajuće vežbe.
- Pre nego što se počne s vežbom, važno je s decom dogovoriti pravila o davanju povratnih informacija. Pri tom treba imati u vidu dva elementarna pravila:
 1. *Feedback* se daje u prvom licu jednine (npr. „Ja smatram da...“, „(Ne) sviđa mi se to što...“).
 2. Mišljenja moraju biti obrazložena (npr. „Mislim da je tvoj tekst dobar, jer...“, „Smeta mi to što si...“, „Zato što si...“).

Tok:

- N raspoređuje U u parove. Đak A čita svoj tekst đaku B.
- B pažljivo sluša i pri tom osluškuje i svoje misli i osećanja.
- B za sebe kratko odgovara na glavna pitanja koja se tiču davanja povratnih informacija. To mogu biti ili kriterijumi koji su prethodno uspostavljeni s obzirom na konkretan tekst, ili opšta pitanja, kao npr. „Šta mi se dopalo u tvom radu, a šta mi se nije posebno dopalo?“, „Šta bih u svakom slučaju ostavio/ostavila tako kako je napisano, a šta bih popravio/popravila ili izmenio/izmenila?“.
- Đak B daje povratne informacije đaku A, na osnovu beležaka koje je napravio.
- Vežba se ponavlja u obrnutim ulogama.
- Eventualno meta-diskusija: šta je bilo dobro, a šta manje dobro prilikom davanja povratnih informacija, kako sam lično primio/primila feedback koji su mi drugi dali?

Varijante:

- Povratne informacije se mogu davati i za crteže, referate ili druge radove umesto tekstova.
- Moguće je davati feedback i u grupama. Na taj način se dobija više povratnih informacija. Istovremeno se na taj način otvara mogućnost za komentarisane tuđih mišljenja i poboljšanje kvaliteta *feedbacka*.

14

Preuzimanje uloga u razgovoru

Cilj

Kada U (umesto N) preuzmu funkciju moderiranja razgovora, njima se ukazuje dodatna mogućnost treniranja kompetencija govora i slušanja. Istovremeno, to pospešuje njihovu autonomiju, socijalnu kompetenciju, kao i treniranje demokratskog ponašanja.

4–9. razr.

30–45 min.

Materijal:
Kartice s ulogama koje
priprema N ili se prethodno
pripremaju na časovima.

Tok:

- N objašnjava da podela jasnih uloga u razgovoru može doprineti kvalitetu diskusije. Zatim se razgovara o pojedinim ulogama i prave kartice s odgovarajućim zadacima (ukoliko N nije već pripremio/pripremila kartice; obrazac jedne kartice s ulogama vidi dole). Primeri uloga, tj. funkcija:
 - **Voditelj/voditeljka razgovora:**
pazi da se U ne udalje od teme, ima situaciju pod kontrolom, kao i glavnu odgovornost (zahtevna uloga).
 - **Zapisničar/zapisničarka:**
zapisuje moguće rezultate grupnih razgovora (zahtevno).
 - **Menadžer/menadžerka učešća u razgovoru:**
vodi računa o tome da svi dođu na red, odnosno, da pojedini U ne dominiraju razgovorom (zahtevno).
 - **Zaštitnik/zaštitnica pravila:**
pazi da se učesnici razgovora pridržavaju važnih pravila, npr.: „Samo jedno dete govori.“, ili „Nikome se ne podsmevamo.“ (srednja težina)
 - **Menadžer/menadžerka vremena:**
odgovoran/odgovorna za ostajanje u isplaniranom vremenskom okviru (lako).
- Uloge u razgovoru dodeljuju se u skladu sa sposobnostima U. Oni za to dobijaju po jednu karticu sa zapisanom ulogom i odgovarajućim zadatkom.
- Uloge se uvežbavaju uz jedan kratak, jednostavan razgovor.
- O razgovoru se kasnije razgovara putem odgovaranja na pitanja: šta je bilo uspešno?, šta još moramo popravljati?

Napomene:

- Uloge moraju biti prilagođene grupama i temi razgovora. Svaka uloga treba istinski da doprinese razgovoru u grupi. Recimo, uvesti ulogu menadžera/menadžerke glasnoće nema nikakvog smisla ako u grupi niko ne govori preglasno.
- Sve uloge su važne, ali su različito zahtevne. Na taj način svi U dobijaju priliku da aktivno doprinesu kvalitetu razgovora.

**Primer kartica
s ulogama za voditelja/
voditeljku razgovora:**

Voditelj/voditeljka	
1.	Ti započinješ razgovor. <i>„Cilj našeg današnjeg razgovora je...”</i>
2.	Ti postavljaš pitanje ili moliš učesnike da izraze svoje mišljenje. <i>„Šta je neophodno da bismo postigli cilj?”</i>
3.	Ti vodi računa o tome da sagovornici u razgovoru ne skrenu s teme. <i>„To sad nema veze s temom.”</i>
4.	Ti se uključuješ s pitanjem kada nešto nije dovoljno jasno. <i>„Kako to misliš”, „Možeš li bolje da objasniš?”</i>
5.	Ti završavaš razgovor! <i>„Danas smo se dogovorili da...”</i>
6.	Ti postavljaš poslednje pitanje o samom razgovoru: <i>„Šta je, po vašem mišljenju, bilo dobro u razgovoru? Šta bismo sledeći put mogli bolje uraditi?”</i>

15

Preuzimanje vođenja razgovora

Cilj

Ova vežba je nešto jednostavnija varijanta vežbe br. 14 i ima iste vaspitne ciljeve u vezi s razgovornom kulturom, demokratskim držanjem i slobodnim govorom. Ograničavanje na samo jednu ulogu (voditelj/voditeljka razgovora) omogućuje rad i s mlađim U (od 2. razreda) i kraće razgovore.

2–4. razr.

15–30 min.

Tok:

- Preduslov za ovu vežbu je ili to da je u nastavi upravo na redu neka tema o kojoj će se razgovarati (sa N, ili U samostalno), ili da je N pripremio/pripremila spisak sa mogućim temama za diskusiju, prilagođen uzrastima, tako da U mogu odabrati neku od tema.
- N objašnjava da želi da neko od U preuzme ulogu voditelja. Ko hoće da pokuša? O čemu se mora voditi računa kada smo u ulozi voditelja? (Osnovni faktori: pripremanje motivišućih pitanja i impulsa; vođenje računa o vremenskom okviru; pridržavanje prethodno uvedenih pravila razgovora.)
- Dete koje preuzima vođenje razgovora može kratko da se pripremi (5 min.) i da zapiše nekoliko motivišućih pitanja i impulsa za razgovor. N pri tom svakako mora da ga posavetuje.
- Dete počinje razgovor na taj način što na tablu zapisuje temu i ciljeve razgovora i priprema svoje beleške.
- Uz pomoć beležaka, U vodi razgovor.
- Na kraju se kratko razgovara o toku razgovora i iskustvima u ulozi voditelja.

Varijante:

- Voditeljsku ulogu može preuzeti i dvoje U.
- Trebalo bi da, po mogućstvu, svaki U bar jednom dobije priliku da vodi razgovor. Naravno, tada je neophodno isplanirati više razgovora. Moguće je i nakon 5–10 minuta voditeljsku ulogu dati nekom drugom U.
- Vođenje razgovora od strane U može se uvežbavati i tokom časova odeljenskog starešine itd.

16

Razgovor o planiranju

Cilj

U razgovoru o planiranju U treniraju svoje argumentacione sposobnosti na prvom jeziku, kao i razumevanje onoga što čuju. Istovremeno, oni razvijaju samostalnost i socijalne kompetencije tako što se dogovaraju na demokratski način i donose odluke i jasna pravila o zaduženjima, terminima itd. u vezi sa nekim projektom.

4–6. razr.

30–45 min.

Napomena:

Preduslov za ovu vežbu je to da U (ili bar jedna grupa U) ima vremena i spremnu temu za neki projekat. To može biti i neki sasvim mali projekat (npr. pripremanje plakata na temu različitih aspekata domovine u grupama po troje ili četvoro U), nešto zahtevniji projekat (npr. pripremanje prezentacije na neku istorijsku ili geografsku temu, ili pripremanje referata o nekoj pesmi), ili neki veliki projekat (koncipiranje knjige ili CD-a s tekstovima na jeziku porekla; pripremanje priredbe ili roditeljskog sastanka s pozorišnom predstavom, aperitivom itd). Pri tom je važno da se odredi okvir, kako u pogledu vremena, tako i u pogledu sadržaja, da bi U mogli što samostalnije da rade.

Tok:

- Đaci određuju cilj projekta: „Šta zajedno želimo da postignemo?“
- Oni skupljaju ideje: „Kako možemo najbolje postići svoje ciljeve?“
- Diskutuje se o idejama unutar grupe, ili u celom razredu. Osnovna pitanja: „Koje ideje i ciljeve možemo ostvariti? Ko može na koji način tome da doprinese?“
- Na kraju se plan zapisuje: „Ko šta radi, kako, kada, s kim?“

Napomene:

- Prvi razgovor o planiranju vodi N. Posle toga U mogu preuzeti voditeljsku ulogu ili neke druge uloge (npr. pisanje protokola – upor. gore br. 14). N posmatra i uključuje se samo kada je to neophodno.
- Kada se postigne dogovor o toku projekta i na papir se zapišu osnovni pojmovi (na prvom jeziku!) i eventualno ostali važni organizacioni detalji, to đacima pomaže da se orijentišu i u razgovoru i u kasnijem radu.

17

Krug pričanja

Cilj

Ova vežba je jednostavan ritualni oblik školske komunikacije: na početku svakog časa U sede zajedno u krugu i jedni drugima pričaju šta su doživeli od poslednjeg susreta. Pri tom oni vežbaju slobodan govor, sposobnost hronološkog pričanja o nekom doživljaju i, naravno, sposobnost slušanja.

vrtač–9. razr.

15 min.

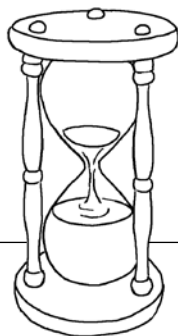

Tok:

- N na početku časa poziva U (ili samo U nekog određenog nivoa) da sednu ukrug. Daci ovaj ritual pričanja u krugu poznaju i znaju da tokom narednih 15 min. mogu jedni drugima pričati šta su doživeli protekle sedmice. I N priča šta je doživeo/doživela i čime se bavio/bavila.
- Pri tom se, naravno, vodi računa o pravilima razgovora (vidi gore br. 9) koja U već poznaju. Vođenje razgovora može preuzeti neko od U ukoliko je to prethodno već uvežbavano (vidi gore br. 14 i 15).
- Za treniranje slušanja korisnim se pokazalo sledeće pravilo: Detetu koje treba nešto da ispriča ostali U mogu postaviti dva pitanja. Posle toga sledeći U priča svoju priču.

Varijante:

- Krug pričanja može se, naravno, odvijati i na kraju časa umesto na početku.
- U slučaju da se aktuelno dogodilo nešto što okupira đake, moguće je vreme predviđeno za krug pričanja iskoristiti za odgovarajuću diskusiju, a vreme po potrebi produžiti.

Napomene:

- Svako dete samo odlučuje da li želi da učestvuje u razgovoru ili ne. Ipak, N treba da motiviše što više U na učešće u razgovoru.
- Deca po pravilu rado i opširno pričaju. N ili U u ulozi voditelja/voditeljke mora voditi računa o tome da niko ne govori predugo da bi svi U došli do reči. Vreme se može ograničiti uz pomoć, npr., peščanog sata (2–3 min.). Kad pesak iscuri, đaku je isteklo vreme za priču.

Cilj

Vežba služi izgradnji i nadgradnji argumentacionog repertoara i poboljšanju odgovarajućih strategija. Đaci moraju zastupati svoje mišljenje o nekoj određenoj temi, tražiti odgovarajuće argumente i razmisliti kako da reaguju na tuđa, možda suprotstavljena, mišljenja i argumente.

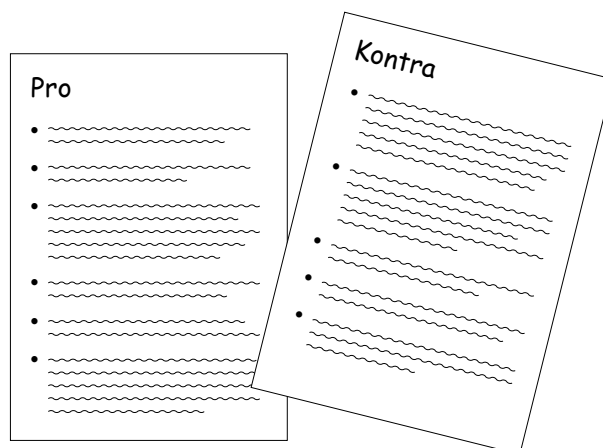
4–9. razr.

20–40 min.

Tok:

- Polazišnu tačku predstavlja neka izjava, pitanje, teza ili tvrdnja, koja mora posedovati potencijal za diskusiju. To može biti nešto iz svakodnevnog iskustva U („Zašto dečaci imaju više slobode nego devojčice?“), „Zašto su neki roditelji protiv kućnih ljubimaca?“), iz aktuelnog političkog života („Šta mislite o zahtevu da se smanji broj stranaca?“), ili u vezi sa domovinom („Gde biste za 20 godina živeli radije, ovde ili u zemlji odakle su vaši roditelji? Zašto?“). Temu može predložiti N, ili – još bolje – sami U.
- U zavisnosti od teme, diskusija se priprema u grupama udvoje ili utroje, ili se od samog početka planira pro-kontra debata, za koju U pripremaju argumentaciju u dve grupe. Važno je da svi U razmisle o svojim argumentima i, ako je moguće, zapišu ih u obliku teza.

- Moguće je u vežbu uključiti i jednu međufazu, u kojoj će se sakupiti (i zatim isprobati!) jezička sredstva i delovi rečenica na prvom jeziku. Upor. pogl. 2c u uvodu i gore br. 10 i 12.
- Za diskusiju ili debatu važe, naravno, prethodno dogovorena pravila razgovora (vidi gore br. 9), pri čemu se pre svega insistira na demokratskom i fer ponašanju.
- Voditeljsku ulogu u diskusiji i eventualne dalje uloge mogu preuzeti U, upor. br. 14 i 15. Posebno za kontroverzne pro-kontra diskusije poželjno je definisati različite voditeljske uloge.
- Jedan od najvažnijih zadataka u vođenju diskusije je vođenje računa o ujednačenom vremenu govora za različite učesnike i pozicije u diskusiji.
- Nakon diskusije treba ukratko porazgovarati i vrednovati diskusiju: šta je bilo dobro; šta sledeći put treba da poboljšamo?

19

Vođenje razgovora o učenju

Cilj

Razgovori N i U o učenju ubrajaju se u posebno intenzivne dijaloške oblike razgovora. U njima U saznaju kako da koriste svoj prvi jezik i u zahtevnijem kontekstu koji zahteva razmišljanje. Oni uče da procenjuju i vrednuju sopstveno učenje, svoj napredak i ono što još mogu da poprave.

1–9. razr.

5–25 min.

Napomene:

- Okvir za razgovore o učenju u dopunskim školama maternjeg jezika oblikuju prevashodno dve vrste situacije:
 1. Manji razgovori o učenju u kojima se daju kraće povratne informacije o radu. Ova vrsta razgovora može biti vođena i tokom časova, npr., u vreme kada drugi U tiho rade.
 2. Duži razgovori o učenju u kojima se detaljnije govori o uspehu i mestu učenika u nastavi. Za njih je potrebno više vremena te ih treba voditi pre ili posle časova.
- Razgovore o učenju treba sa svakim U voditi najmanje jednom u polugodištu. U praksi je to najčešće vezano sa davanjem svedočanstva i ocenom. Ali, jednako važni su i razgovori o učenju u vezi s nekim konkretnim zadatkom (referatom i sl).
- Poželjno je da se i N i U pripreme za razgovor. Za to U treba da dobiju konkretna pitanja ili zadatke.
- Iznimno je moguće voditi razgovor o učenju i sa dvoje U istovremeno.
- Korisne informacije, savete i primere (na nemačkom) moguće je naći na internetu kada se u pretraživač upiše „Schulentwicklung NRW – Lerngespräche führen“.

Tok (primer):

- Na početku N može pozvati nekog U da razgovaraju o nekom konkretnom radu, ili o napretku i potrebama za poboljšanjem znanja. Ali, povod za razgovor može biti i potreba nekog deteta da s N razgovara o nekom konkretnom zadatku, ili o problemima, napretku itd.
- Pre važnijih razgovora treba odrediti odgovarajući i dovoljan vremenski okvir, a učesnici treba da se pripreme za razgovor.
- Razgovor o učenju završava se nekom vrstom rezimea. Mogućnosti: sastavlja se kratak protokol u koji se unosi ono što je dogovoreno ili ciljevi koje treba ispuniti tokom narednih sedmica ili meseci.

Primeri pitanja za pripremu razgovora o nekom konkretnom radu:

- Napiši: Šta sam uspešno savladao/savladala u ovom radu?
- Šta mi je bilo teško?
- U čemu moram da se poboljšam?
- Šta mogu i hoću da uradim drugačije sledeći put?

Cilj

„Filozofija s decom“ je omiljen program u mnogim zapadnoevropskim školama i vredan je doprinos jezičkom i misaonom razvoju. Deca se pri tom bave pitanjima koja ih zanimaju i na koja je uglavnom nemoguće dati odgovor. Jezički, ona treniraju kompetenciju usmenog izražavanja, kao i primanje informacija i refleksiju.

1–9. razr.

15–30 min.

Literatura:
Uporedi linkove na internetu
kada se u pretraživač ubaci
„filozofija s decom“

Napomena:

- Teme može predložiti N, ali je poželjnije da one poteknu od U. Dobro je prethodno napraviti „zbirku“ ideja (impuls: „Razmislite i zabeležite teme ili pitanja o kojima ste odavno želeli da diskutujete i o kojima želite više da saznate. To mogu biti i neka veoma teška pitanja!“). Zatim ceo razred bira nekoliko predloženih pitanja o kojima se razgovara u više navrata tokom narednih meseci.
- Teme zgodne za filozofiranje biće upravo one na koje ni odrasli ne mogu brzo i lako odgovoriti. Primeri: „Odakle ja dolazim?“, „Šta je dobar prijatelj?“, „Ko je izmislio jezik?“, „Šta se događa posle smrti?“, „Zašto postoji rasizam?“, „Šta znači, u stvari, ‘stranac’?“
- Kao uvod u razgovor može poslužiti i neka slika, priča, knjiga ili predmet.

Tok:

- Poželjno je da U sednu ukrug.
- Filozofski razgovor se može voditi s celim razredom, ili u grupama obrazovanim u skladu s nivoima znanja, pod uslovom da U koji ne učestvuju u razgovoru tiho rade za sebe.
- Vođenje razgovora može preuzeti N, ili neki uvežbani U (takođe i ostale uloge, upor. gore br. 14). U svakom slučaju je važno da se N drži povučeno i da ne ograničava U.
- Nije loše pre početka razgovora još jednom podsetiti na najvažnija pravila za razgovor (vidi gore br. 9). To posebno važi za pravilo da se nikome ne smemo podsmevati i da svako mišljenje treba shvatiti ozbiljno, kao i za pravilo da prilikom filozofiranja nema ni tačnih ni pogrešnih odgovora. Na to treba podsetiti sve učesnike razgovora pre nego što se otpočne diskusija.
- Prilikom filozofiranja u prvom planu nije korektno jezičko izražavanje, nego slobodno izražavanje. Treba koliko god je moguće izbegavati korekcije i intervencije.

Cilj

Upitnici i intervjui su oblici prikupljanja informacija koji i u nastavi maternjeg jezika u dopunskim školama imaju veliki značaj. Njima se prikupljaju autentične izjave i „podaci“, čiji kvalitet, međutim, znatno zavisi od načina ispitivanja. Dakle, izuzetno je važno dobro razmisliti prilikom formulisanja pitanja. Istovremeno, U kroz ovu vežbu uče da koriste svoj prvi jezik u novom kontekstu, na diferenciran i promišljen način.

3–9. razr.

30–90 min.

Materijal:
Eventualno primer jednog
upitnika/intervjua.

Napomene:

- Upitnik u ovom kontekstu predstavlja ispitivanje za koje su formulisana kraća pitanja na koja treba da odgovori npr. 20 osoba, čiji se odgovori beleže i prebrojavaju (npr. na temu konzumiranja TV-a, omiljenih letovališta i sl). U intervjuu se, s druge strane, postavljaju otvorenija pitanja koja podstiču na duže odgovore i izveštaje. Intervjui se, i zbog zahtevnije obrade, najčešće rade s jednom osobom, ili samo s nekoliko osoba.
- Sadržaj intervjua ili upitnika mora prethodno biti određen. Njega po pravilu dobijamo na osnovu tema koje se obrađuju na nastavi, ili su inače trenutno u središtu pažnje, a o kojima ljudi koji pripadaju našoj kulturi treba da daju „ekspertska“ mišljenja. Primeri: Intervjui s našim roditeljima i bakama i dedama na temu „Slobodno vreme nekad i sad“, ili „Detinjstvo nekad i sad“; telefonski intervjui s drugovima/drugaricama i rođacima na temu „Kako se provodi slobodno vreme ovde, a kako u domovini“; intervjui s različitim ljudima na temu „Prava i uloge devojčica i dečaka“.
- Svakako treba koristiti i nove mogućnosti za intervju i upitnike – telefon, skajp; za pismena ispitivanja su pogodni i e-mail, SMS, komunikacija na Facebooku i sl. Na taj način je bez ikakvih problema moguće ispitivati i ljude u zemlji porekla, što svakako treba raditi u nastavi maternjeg jezika u dopunskim školama.

Tok:

- Pre nego što se uradi intervju ili upitnik, neophodno je napraviti uvod u temu, kao i u „metodiku“. Vrlo je verovatno da N u dopunskoj školi tu može da se nadoveže na đачka iskustva iz redovne nastave (o tome se treba informisati kod U, ili kod N u redovnoj školi).
- Mogući uvod: N predstavlja jedan praktičan primer tako što ispituje jednog/jednu U o nekoj svakodnevnoj temi i pri tom eventualno svesno postavlja dobra, ali i neodgovarajuća pitanja. Taj intervju/upitnik već može i da se snimi, recimo, mobilnim telefonom, tako da se pitanja i odgovori kasnije mogu još jednom čuti.
- Zatim se razgovara o iskustvima i traže se kriterijumi za dobar upitnik ili intervju. Tim kriterijumima treba da se vode U kada budu radili svoje upitnike ili intervjue.
- Sledeći koraci moraju biti uključeni u koncipiranje ispitnika (za intervju vidi dole):

Schritte bei der Konzeption einer Umfrage

- ▶ Odrediti ciljeve ispitivanja (šta želimo da saznamo?).
- ▶ Naći odgovarajuća pitanja. Pri tom treba razlikovati dve vrste pitanja:
 - *Pitanja uz koja ispitanici treba da odluče:* Ovde su već određeni mogući odgovori (i time ih je jednostavnije dokumentovati i obraditi). Primer: „Da li biste radije odgovarali na nemačkom ili engleskom?“ Ta vrsta pitanja je karakteristična za upitnike.
 - *Otvorena pitanja:* Ovde je moguće dobiti više dužih odgovora. To vodi širem i zanimljivijem spektru informacija, ali je zahtevnije za obradu. Primer: „Šta bi, po vašem mišljenju, trebalo da se uči u školi?“ Ova vrsta pitanja je češća u intervjuima.

- ▶ Unapred razmisliti o tome kako će se obrađivati, tj. vrednovati odgovori (prebrojavanje, grupisanje, komentarisanje itd). Tu nastavnik mora posavetovati učenike.
- ▶ Treba, takođe, razmisliti i organizovati prezentaciju rada u školi.
- ▶ Odrediti kako i gde treba dobiti odgovore na pitanja (pravljenje tonskog snimka; pismenim putem). Ako se ispitivanje radi udvoje, U1 može postavljati pitanja, a U2 ih zapisivati, tj. dokumentovati.
- ▶ Razmisliti o odgovarajućem mestu za upitnik (bez dekoncentracije, bez buke).
- ▶ Nalaženje odgovarajućih osoba; informisati ih o cilju i kontekstu ispitivanja i zamoliti ih za učešće.
- ▶ Probno ispitivanje 2–3 osobe i eventualna korekcija pitanja.
- ▶ Ispitivanje drugih osoba; svaki put se zahvaliti.
- ▶ Pismena obrada upitnika: Koliko osoba je kako odgovorilo na pitanja? Šta smo saznali (sažeti odgovore na pojedina pitanja)? Šta smo novo naučili i iskusili? Je li bilo zanimljivo ili neprijatno?
- ▶ Prezentacija rezultata u skladu sa prethodno dogovorenim pravilima (npr. 10 min. kratak referat, ili plakat).

**Dodatni
elementi intervjuja
(zahtevnije nego
upitnik):**

- Pitanja za intervju treba da budu formulisana otvoreno i opširno, tj. tako da sagovornika motivišu na pričanje. Da bi se intervju „pokrenuo“, treba izbegavati pitanja na koja se može odgovoriti jednom rečju. Daleko je poželjnije postavljati pitanja koja počinju rečima kako, šta, zašto, gde i kada, i postavljati potpitanja kada nešto zvuči zanimljivo.
- Odgovore treba zabeležiti u obliku teza ili ih snimati. Kod dužih intervjuja je prezahtevno zapisivati sve što je sagovornik govorio. Umesto toga moguće je u završnoj prezentaciji predstaviti samo isečke iz intervjuja.

**Deo III:
Prepričavanje i igranje
doživljaja i priča**

Cilj

Uz ovu vežbu U se upoznaju sa strategijama i konkretnim savetima uz pomoć kojih mogu pripremiti i poboljšati usmeno pričanje (prepričavanje). Vežba (koja, naravno, mora biti više puta ponovljena) pospešuje njihovu kompetenciju izražavanja na prvom jeziku i doprinosi izgradnji njihovog leksičkog i sintaktičkog repertoara.

2–6. razr.

20–45 min.

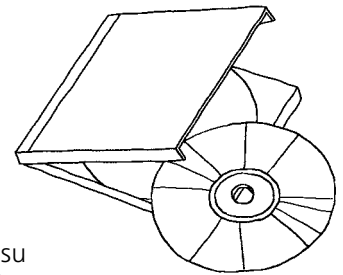

Tok:

- N đacima priča jednu kratku priču. On/ona pritom vodi računa da savete (vidi dole) dobro upotrebi i da ih naglasi. (Varijanta: N prvo priču priča dosadno i monotono, umesto živahno i razumljivo).
- Đaci pažljivo slušaju. Posle toga se u razgovoru diskutuje o tome kako se mora pričati da bi to slušaocima zvučalo razumljivo i zanimljivo. Pri tom pojedina mesta treba odmah i praktično isprobati.
- Od takvih mesta se zatim pravi spisak „Saveti za dobro prepričavanje“ (za primere vidi dole).
- Pre praktične primene (eventualno na nekom od kasnijih časova) svako dete nalazi neku epizodu ili priču koju želi da prepriča koristeći pri tom pobrojane savete (varijanta: grupe udvoje; u tom slučaju je dozvoljena dijaloška forma). Upor. i dole br. 23 (Priče iz svakodnevice), 24 (Lično pripovedanje) i 25 (Kreativno oblikovanje priče).
- Poželjno je u okviru pismene pripreme zapisati ključne reči i oblikovati crvenu nit priče. Ko želi može zapisati i celu priču i taj tekst koristiti kao pripremnu vežbu za kasnije prepričavanje.
- Uz pomoć N razjašnjavaju se jezička pitanja i problemi. N može eventualno i pomoći nekim dobrim primerima različitih početaka rečenica itd.
- Zatim U počinju da uvežbavaju prepričavanje. Prethodno su odabrali po dva-tri saveta o kojima će posebno voditi računa tokom pričanja.
- Kada je svako dete za sebe provežbalo svoju priču dva-tri puta, ono traži u razredu partnera i priča mu svoju priču. Povratna informacija drugog U je u funkciji eventualnog daljeg popravljavanja priče.
- Konačno prepričavanje neke priče ili doživljaja izvodi se pred celim razredom ili u okviru grupe U istog školskog nivoa. Drugi U pažljivo slušaju i na kraju daju feedback koji se orijentiše prema zajednički sastavljenom spisku saveta.
- U razgovoru treba svakako dotaći i jezičke aspekte: šta je bilo teško na prvom jeziku; šta (i kako) moramo još učiti?

Napomene:

- Ova vežba je verovatno preteška za previše stidljive U, kao i one sa slabim kompetencijama na prvom jeziku. U takvim slučajevima toj deci obavezno mora pomagati ili N, ili neko starije dete. Ovakve vežbe su, s druge strane, izuzetno poučne i podsticajne upravo za slabije U te je neophodno svim silama sprečiti doživljaj neuspeha kod njih.
- Dodatnu motivaciju za poboljšanje prepričavanja može pružiti dogovaranje s razredom ili grupom istog školskog nivoa da se prepričavanja snime na CD ili kao MP3-fajlovi i stave drugima na raspolaganje. Ako se tada odabere i neka zajednička tema prepričavanja (npr. avantura na raspustu u zemlji porekla), moguće je stvoriti tematski koherentnu i privlačnu audio-zbirku.
- Upor. i br. 10 (Priprema za razgovor), gde su definisani slični ciljevi u vezi sa dijaloškim komunikacionim situacijama, kao i br. 25 (Kreativno oblikovanje priče), 29 (Vežbanje čitanja naglas) i 30 (Pripremanje referata i recitovanja).

Saveti za dobro prepričavanje

- Govori jasno i glasno, tako da te svi razumeju!
- Svesno koristi svoj glas: glasno i tiho, preteće, prijateljski, tužno, veselo...
- Služi se mimikom i gestikulacijom: napravi ljut, umoran, radostan izraz lica, pokreći telo u skladu sa dešavanjima u priči.
- S vremena na vreme pogledaj publiku; možeš publici postaviti i neko pitanje.
- Opiši precizno i razumljivo osobe i životinje koje se pojavljuju u tvojoj priči. Kako izgledaju, kakav utisak ostavljaju?
- I mesta koja se pojavljuju u priči treba da opišeš precizno i razumljivo. Šta na njima može da se vidi, čuje, omiriše, kakva je atmosfera?

Cilj

Kod priča iz svakodnevice reč je najčešće o prepričavanju doživljaja ili iskustava iz sopstvene svakodnevice. Ovaj jednostavan i nezahtevan oblik pričanja ne traži mnogo mašte, ali ipak doprinosi razvoju govornih kompetencija, sposobnosti strukturisanja teksta i slušanja.

vrtić–9. razr.

10–30 min.

Tok (odabir mogućnosti):

- Ukoliko se za okvir ne odabere „ritualizovano“ pričanje ukруг (vidi gore br. 17), moguće je da prvi impuls za pričanje priča iz svakodnevice potekne od N. Tako N može, npr., pokazati neku sliku ili početi da prepričava neku epizodu; U treba da se nadovežu svojom pričom. Da bi U jedni druge pažljivo slušali i da bi se priče po mogućstvu nadovezivale jedna na drugu, U treba jedni drugima da postavljaju pitanja i da svoju priču počnu s obzirom na prethodnu (upor. gore br. 12).
- Varijanta: N ili neko dete donosi na čas neki predmet i priča nešto o njemu. To može biti, na primer, neka omiljena stvar, nešto što ima veze sa zemljom porekla, ili nešto što koristimo u svakodnevici. Najbolje je da N prethodno učenicima zada odgovarajući zadatak („Iduće sedmice donesite...!“)
- Takođe je moguće da na početku jedno dete prepriča neki važan događaj i tako podstakne druge U da govore o sličnim iskustvima.
- Vežbu je moguće početi i nekim predstojećim događajem u školi, ili nekim religioznim ili drugim praznikom.

Napomene:

- Priče iz svakodnevice su jednostavan, neformalan oblik pričanja. Ipak, i tu je moguće i treba voditi računa o zanimljivom načinu govora (upor. savete u br. 22).
- Razgovori ove vrste se ne moraju uvek odvijati u plenumu. Dobar trenutak za prepričavanje doživljaja iz svakodnevice je i sam početak časa, dok učenici još dolaze u školu, ili tokom malih pauza u nastavi.

Cilj

Prilikom pričanja o ličnim doživljajima i iskustvima U uče da koriste svoj prvi jezik i za opisivanje tih doživljaja, ali i za izražavanje emocija. Isto-vremeno, oni produbljuju kompetencije važne u komunikaciji, kao što su pažljivo slušanje, postavljanje pitanja, uzajamno nadovezivanje na reči drugoga. A treba dodati i to da ovakvo „lično pripovedanje“ pospešuje važne socijalne aspekte empatije i uzajamnog razumevanja.

2–9. razr.

10–30 min.

Materijal:
Evtl. kartice za razgovor

Napomene:

- O nevođenom, spontanom prepričavanju ličnih doživljaja i iskustava ovde nećemo govoriti, jer to svakako treba da ima svoje mesto u školi. To se može odvijati u situacijama kao što je npr. pričanje ukrug (vidi gore br. 17), ili potpuno neplanirano, kada je neophodno tematizovati neki problem, neko važno iskustvo ili radostan događaj.
- Podrazumeva se da se ni od jednog deteta ne očekuje „serviranje“ ličnih osećanja, doživljaja ili iskustava. Jedna od osnovnih odlika „ličnog pripovedanja“ je to da ono mora biti dobrovoljno. Međutim, ako neko dete tokom dužeg vremenskog perioda uvek čuti, N treba da razmisli o razlozima i mogućnostima da se to izmeni.

Tok:

- U situacijama u kojima treba razgovarati o ličnim mislima, iskustvima i osećanjima, N može dati prvi impuls tako što će, recimo, na tablu zapisati pitanje o kojem će se diskutovati. Primeri takvih impulsa:

- Ebenso gut kann aber ein Vorschlag der S als Einstiegsimpuls dienen.
- Auch Bilder oder Fotografien können gut als Impulse für persönliche Gespräche genutzt werden.
- Eine gute Idee ist es, in einem Umschlag (evtl. anonym) Anregungen für die persönlichen Gesprächsrunden zu sammeln.
- Vor der eigentlichen Diskussion sollen die S ein paar Minuten Zeit haben, um sich ihre Gedanken und Überlegungen wie auch eventuelle sprachli-

che Probleme zu notieren. Vgl. hierzu auch Nr. 10 (Sich auf ein Gespräch vorbereiten).

- Pre razgovora će možda biti neophodno i
 1. razjasniti jezička pitanja (pojmovi na prvom jeziku),
 2. predložiti nekoliko delova rečenica ili jezičkih sredstava koja ovde mogu biti dobro upotrebljena (izrazi poput „po mom mišljenju...“, „ja pre mislim da...“) i
 3. još jednom podsetiti na najvažnija pravila za razgovor, npr. „pažljivo slušam“, „nikome se ne smemo podsmevati zbog njegovog/njenog mišljenja“, „nikoga ne prekidam“ itd. (upor. gore br. 9).
- Diskusiju o pitanjima je moguće prvo voditi u parovima, ili odmah u većim grupama (isti školski nivo, ili ceo razred).

25

Kreativno oblikovanje priče

Cilj

U ovoj vežbi izuzetno važnu ulogu imaju jezik i upotreba mimike i gestikulacije. Daci ovde uče da koriste svoj prvi jezik u zahtevnijim izražajnim oblicima koji daleko nadilaze svakodnevnu upotrebu jezika. Kreativno oblikovanje priče na taj način zauzima mesto između jednostavnog govora i malih dramskih formi (upor. br. 26–28).

3–9. razr.

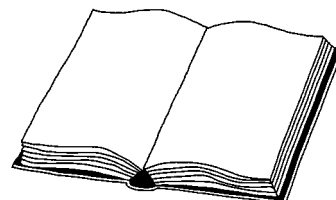
20–40 min.

Materijal:
Eventualno tekstovi od kojih
U mogu neke samostalno odabrati
(bajke, basne, pripovetke...).

Tok:

- Mogući uvod: N priča neku priču, recimo, bajku, legendu ili (ne predugu) pripovetku iz sopstvene kulture i književnosti. N se trudi da priča bude što razumljivija i živahno ispričana i vodi računa o savetima navedenim u br. 22.
- Zatim N obaveštava U da sada oni – samostalno ili u malim grupama – treba da uvežbaju da sami ispričaju neku priču na isti način. Ona im daje izbor tekstova (kraćih za slabije U, dužih za bolje).
- Ponavljaju se kriterijumi za živahno i razumljivo pričanje (upor. savete pod br. 22); o njima U moraju voditi računa.
- Posle toga U vežbaju pričanje priče (o postupku vidi gore pod br. 22).
- Pojedinačne priče se pričaju u plenumu.
- Na kraju se vodi diskusija orijentisana prema kriterijumima navedenim pod br. 22.

Varijante:

- Kao početni impuls N pokazuje jednu sliku ili predmet. Zatim ceo razred o tome izmišlja neku priču, tako što jedno dete počinje, drugo dete nastavlja priču itd. Priča se završava kada svi učenici ispričaju svoj deo. Priče treba da budu pričane što ekspresivnije, uz pomoć odgovarajućih tonaliteta glasa, gestikulacije i mimike. Ova varijanta je posebno dobra za male grupe.

- N deli kartice s rečima u vezi s nekom temom. On/ona otpočinje priču tako što izgovara rečenicu u kojoj se pojavljuje reč zapisana na njegovu/ njenu karticu. Neko od U nastavlja priču tako što smišlja rečenicu u kojoj se pojavljuje reč s njegove/njene kartice itd.
- Motivaciju je moguće pojačati snimanjem priča na, recimo, jedan CD ili kao MP3-fajlove i stavljanjem snimaka na raspolaganje drugima.

26

Kvazirealne priče, socijalne igre uloga

Cilj

Za razliku od jednostavnih scenskih igara opisanih pod br. 8, ovde je reč o preciznije strukturisanim predstavama sa detaljnim pravilima. Ova vežba poboljšava sposobnost argumentacije, svesnu i strukturisanu upotrebu jezika i neverbalnih sredstava (gestikulacije i mimike), kao i sposobnost U da budu ubedljivi. U zavisnosti od teme, ove scenske igre pospešuju razvoj govornih strategija, kao i širenje vokabulara u vezi sa konkretnom temom.

3–9. razr.

30–45 min.

Materijal:
Eventualno nekoliko rekvizita.

Tok:

- N govori o nekoj situaciji koja poseduje izvestan potencijal za konflikt, diskusiju, ili jednostavno napetost. Primeri:
 - a) dvoje U se u školi svađa, jer je jedan drugome slučajno slomio olovku;
 - b) u slobodno vreme dvoje dece „domaćina“ se podsmeva deci koja su se doselila;
 - c) na raspustu u zemlji porekla dvoje mladih, koji tamo žive, ismevaju trećeg koji tamo provodi raspust;
 - d) kod kuće tokom večere dete traži nešto što roditelji ni u kom slučaju ne bi dozvolili (npr. psa, ili dozvolu da idu u disko).
- Diskusija u grupama ili s celim razredom o pitanju kako bi U reagovali u datoj situaciji. Moguća pitanja i impulsi: Kako bi se ti osećao/osećala u toj situaciji? Kakve su ti misli išle glavom? Kako bi se konkretno ponašao/ponašala? Koja realna rešenja postoje za tu situaciju?
- Eventualno razgovor o jezičkim sredstvima, vidi dole pod „Napomene“.
- Kratka diskusija o kriterijumima o kojima se mora voditi računa prilikom izvođenja pojedinačnih situacija (npr. plauzibilnost kraja; kvalitet jezika; razumljivost itd). Kriterijumi treba da budu transparentni i poznati svim U. O radu sa obrascima kriterijuma, koji se ovde mogu koristiti, upor. pogl. 4c u Uvodu.
- Učenike podeliti u grupe (ili oni sami obrazuju grupe). Dati im 10–15 min. vremena da pripreme svoju predstavu. Sama predstava treba da traje najduže 5–8 minuta.
- Grupe igraju svoje predstave. Nakon svake prezentacije (ili, ako nema mnogo grupa, na kraju) U daju povratne informacije vodeći se kriterijumima.

Varijante:

- Umesto pričom, vežbu je moguće početi slikom na kojoj je predstavljena neka uzbudljiva, napeta situacija.
- Početne situacije mogu, naravno, odabrati i predstaviti i sami đaci.

Napomene:

- U zavisnosti od teme, može biti poželjno da se nakon diskusije o sadržaju porazgovara i o jezičkim sredstvima koja su korišćena u maloj predstavi. Reč može biti o vokabularu specifičnom za neku temu, ili o opštijim govornim sredstvima koja su korisna prilikom argumentovanja. Upor. pogl. 2c u Uvodu.
- Pravila o igranju scena koja govore o rešavanju konflikata u velikoj meri podstiču socijalne kompetencije; upor. i u priručniku „Interkulturalne kompetencije“ br. 1.5, 2.6, 4.7, 5.2, 5.5, 5.7 i 6.7.

27

Fiktivne igre, dramatizacija tekstova

Cilj

Dramatizacija scena iz nekog teksta potpora je razumevanju teksta, doprinosi opuštenijem čitanju sekvenci i širi leksički i sintaktički repertoar kod U. Tako dramatizacija delova tekstova u dopunskoj nastavi maternjeg jezika predstavlja značajan medijum upravo u pogledu učenja pismenog i standardnog jezika. O daljim ciljevima upor. br. 8, 26 i 28.

2–9. razr.

20–30 min.

Materijal:
Eventualno rekviziti.

Tok:

- Kao polazište služi neki tekst, odnosno priča koja se može dobro dramatizovati, a koju će pročitati ili sami U, ili će je N pročitati ili ispričati. Može se, naravno, koristiti i slikovnica.
- Nakon jedne odgovarajuće scene (u kojoj se po mogućstvu pojavljuje više likova), ili posebno napetog i zanimljivog momenta u priči, N prekida čitanje (svoje, ili člaka koji čita). N đacima daje zadatak da upravo pročitano scenu odigraju u malim grupama, ili da zajedno smisle nastavak priče i da je insceniraju.
- Formulisu se jasni zadaci: priprema traje 5–10 min., igranje scena maksimalno 5 min. Istovremeno se definišu kriterijumi kojima će se voditi završno vrednovanje (vidi gore br. 26; bilo bi dobro, takođe, napraviti obrazac za kriterijume u kojem će i jezički aspekti biti uzeti u obzir).
- N deli U u grupe, ili ih U samostalno obrazuju. Oni imaju 5–10 min. da pripreme svoje scene. Scene traju maksimalno 5 minuta.
- Grupe igraju svoje scene. Nakon svake pojedinačne prezentacije (ili, ako grupâ nema mnogo, posle svih prezentacija) U daju feedback koji se orijentiše prema kriterijumima.

Varijante:

- U zavisnosti od teksta, svaka grupa može od N dobiti po jednu scenu iz priče. Zatim se scene igraju jedna za drugom, tako da se dobija jedan povezani pozorišni komad.
- Za fiktivnu igru, odnosno dramatizaciju tekstova mogu poslužiti i lutke za prste, ili igre senki uz pomoć projektora.

Napomene:

- Da bi se U upoznali s neophodnim vokabularom, mogu se važna jezička sredstva zapisati na tabli i o njima treba porazgovarati pre nego što se počne sa zadatkom; upor. i napomene kod br. 26.
- U zavisnosti od teksta, može biti potrebno da pored „glumaca“ jedno dete preuzme ulogu pripovedača.
- Glumci i glumice se obraćaju velikoj publici. Zbog toga je u ovoj vežbi važno da U razumeju značaj razgovetnog govora. Razgovetnost svakako mora ući na spisak kriterijuma o kojima će U u publici voditi računa.

28

Školska pozorišna predstava

Cilj

Školska pozorišna predstava jača kompetencije predstavljanja sebe, slobodnog nastupa, načina korišćenja gestikulacije, mimike, negovanog govora, kao i širenje leksičkog i sintaktičkog repertoara. Kompetencije stečene uvežbavanjem jednostavnijih oblika (upor. br. 8 i 27) ovde se prožimaju i dolaze do izražaja u širem okviru većih insceniranja, što čak dodatno motiviše.

3–9. razr.

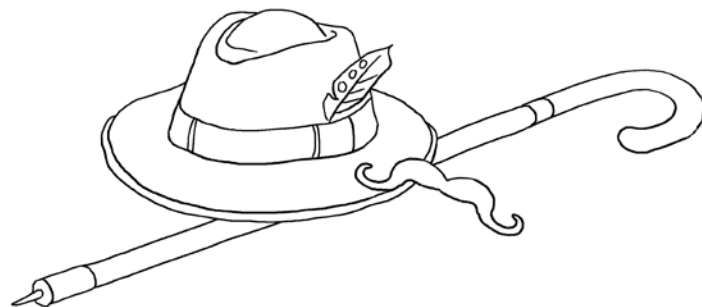
180 min.

Materijal:
Rekviziti

Tok:

- Zajedno sa U se piše ili scenario za pozorišnu predstavu ili se neka postojeća priča adaptira u scenario predstave s dijalozima (obe varijante su istovremeno izuzetno poučni pismeni projekti). Moguće je i preuzeti i inscenirati neki već gotov predložak.
- U sledećem koraku se prelazi na probe pojedinačnih scena. Vežba se izgovor, upotreba govora tela, mimike, gestikulacije i o tome se diskutuje.
- Pribavljaju se neophodni rekviziti za predstavu, planira se školska priredba (prostor, program, pozivnice, aperitiv itd).
- Scene se uvežbavaju jedna za drugom, tako da U postaju sigurniji, a N može polako da se povuče.
- U smislu procesa učenja, važno je i da U uvek iznova jedni drugima daju povratne informacije. Za to se prethodno dogovaraju kriterijumi i odlike koje treba posmatrati.

- Scene se dalje uvežbavaju i „dodaju“ jedna na drugu, tako da se na kraju dobija gotova pozorišna predstava.
 - Predstavu treba odigrati u nekom primerenom okviru; npr. u kontekstu jedne večeri s roditeljima, pri čemu su prethodno poslate pozivnice, pripremljen list s programom i aperitiv.
-

Napomene:

- Moguće je i da različite uzrasne grupe u dopunskim školama pripreme nekoliko različitih programa, tako da se na kraju igraju, recimo, tri kraća komada ili skeča.
- Poželjno je početi kraćim komadima da bi se U navikli na pozorišne predstave i da bi mogli sukcesivno da osnaže svoje sposobnosti za zahtevnije zadatke.

Deo IV: Prezentacije i referati

Cilj

Izražajnim čitanjem i recitovanjem (uglavnom napamet naučenih pesma) se, kao i kod kreativno oblikovanih priča (br. 25), uvežbava svesno korišćenje govornog jezika. Sem toga, širi se rečnik, upoznaju se dodatne sintaktičke mogućnosti, kao i književnost na prvom jeziku.

2–9. razr.

10–20 min.

Materijal:
Tekstovi koji (i dužinom)
odgovaraju uzrastu U.

Napomena:

- Ova vežba je korisna u nastavi maternjeg jezika u dopunskoj školi, jer đaci različitog uzrasta i školskog nivoa mogu uvežbavati različite tekstove. Tako sve grupe istovremeno rade na ostvarenju istog cilja, ali sa različito zahtevnim tekstovima.
- Ova vežba čitanja naglas je u tesnoj vezi s vežbama 1 i 10 u priručniku „Poboljšanje čitanja na prvom jeziku“.

Tok:

- N informiše U o cilju: Radi se o tome da se što lepše čita ili što izražajnije recituje neka pesma. Na kraju svi U treba da predstavljaju svoj tekst; možda u okviru neke proslave i eventualno uz pravljenje tonskih zapisa.
- Šta uopšte znači „lepo čitati“? Može se iskoristiti postupak naveden pod br. 22 (dobar/loš primer, formulisanje kriterijuma na osnovu razgovora o primeru). Savete za prepričavanje, navedene takođe pod br. 22, moguće je lako modifikovati u savete za dobro čitanje naglas i recitovanje (vidi spisak dole).
- N đacima deli odgovarajuće kraće tekstove. Ako se vežba radi s U različitog školskog nivoa, svaka grupa mora dobiti bar jedan tekst. Moguće je i da po dvoje U radi na jednom tekstu; na taj način završno čitanje postaje zanimljivije.
- Đaci prvo čitaju tekst u sebi. Oni obeležavaju nejasne reči i izraze, kao i reči koje se teško izgovaraju. Zatim se razgovara o svim nejasnoćama i eventualno daju osnovni podaci o autoru/autorki teksta.
- Đaci biraju tri kriterijuma za glasno čitanje o kojima će posebno voditi računa.
- Tokom sledeća tri dana U glasno čitaju tekst.
- Vežbanje glasnog čitanja se odvija i udvoje ili u malim grupama, pri čemu se uzajamno daju povratne informacije (pitanja: šta je bilo dobro prilikom čitanja?, šta bi trebalo popraviti?).
- Na kraju se čita naglas ili recituje u velikoj grupi, eventualno i u okviru roditeljske večeri ili neke proslave. Mogu se napraviti tonski zapisi (CD, MP3).

Varijante:

- Đaci mogu odabrati i neki tekst koji poseduju. Ako kod kuće nemaju odgovarajućih tekstova, N treba da ponudi više tekstova na izbor.
- Deca mogu sama sebe snimati tokom čitanja/recitovanja i zatim slušati snimke. To im olakšava opažanje izgovora i tačnosti čitanja, koje tako mogu brže popraviti.

Saveti za glasno čitanje i recitovanje

- Govori jasno i glasno, tako da te svi razumeju!
- Ne čitaj prebrzo, ali ni presporo. Pravi pauze.
- Vodi računa o interpunkciji, naglašavaj rečenice u skladu s njom!
- Svesno koristi svoj glas: glasno i tiho, preteći, ljubazno, tužno, veselo...
- Uključi gestikulaciju i mimiku: napravi zao, umoran, radostan izraz lica; pokreći telo u skladu s radnjom u tekstu.
- Ne skrivaj se iza teksta; uvek iznova pogledaj u publiku.

Cilj

Kada drže kraće referate, U uče da koordinišu jezičke aspekte sa aspektima predstavljanja rada. Ova vežba pokazuje pre svega kako se U jezički mogu pripremiti za to i kako se, uz pomoć spiska saveta, mogu optimalno izražavati.

3–9. razr.

30–45 min.

Napomena:

- U nastavi redovne škole manji referati se obično vežbaju već u nižim razredima; i u dopunskoj nastavi maternjeg jezika ih je moguće i poželjno raditi već od 3–4. razreda, pod uslovom da U dobiju odgovarajuću potporu.
- Za temu „Referat“ upor. i br. 31, kao i učenički materijal M14 u priručniku „Strategije i tehnike učenja u nastavi dopunskih škola“ (priručnik br. 5 u ovoj seriji priručnika). Taj materijal se tiče teme „Priprema i držanje referata“, a dotiče se i aspekata sadržaja (pribavljanje informacija itd).
- Gore navedeno trajanje vežbe odnosi se samo na treću tačku toka vežbe (sekvenca pojašnjavanja kriterijuma za držanje dobrog referata).

Tok:

- Svaki U bira jednu temu (npr. „Moj hobi“, „Iz života mojih baka i deda“, „Posao mojih snova“ itd), o kojoj želi da održi kraći referat (samostalno; varijanta: udvoje). Referati treba da traju 5–10 min.
- Đaci počinju s planiranjem rada i skupljanjem informacija. Upor. pomenuti materijal M14 u priručniku „Strategije i tehnike učenja u nastavi dopunskih škola“ (za mlađe U mora biti pojednostavljeno).
- Đaci beleže jezičke probleme (fond reči itd), pri čemu im pomaže N.
- Pored saveta pobrojanih pod M14.7 (usmeno uvežbavanje referata), u razredu se dodatno radi jedna zajednička sekvenca. Ona teče na isti način kao gore u br. 22 i 29 (loš/dobar primer, na osnovu kojeg se sastavlja spisak kriterijuma za držanje dobrog referata; upor. spisak dole). Ako su vežbe br. 22 i 29 već rađene, moguće je poći od saveta pobrojanih tamo, to olakšava rad na ovoj temi.
- Eventualno se u posebnoj sekvenci nabrajaju jezička sredstva i delovi rečenice korisni za pojedine delove referata; upor. za to dole br. 31.
- Đaci biraju dva do tri saveta za dobar referat, o kojima će posebno voditi računa. Oni uvežbavaju referat samostalno, udvoje ili u malim grupama i uzajamno daju povratne informacije (pitanja: šta je u referatu bilo dobro?, šta može bolje da se uradi?).
- Na kraju se referat drži pred celim razredom ili uzrasnom grupom, posle čega sledi diskusija i ocenjivanje referata u pogledu sadržaja i kvaliteta. Kvalitet se ocenjuje na osnovu kriterijuma pobrojanih u savetima za držanje dobrog referata.

Falsch

Richtig

Saveti za dobar referat:

- Govori jasno i glasno, tako da te svi razumeju!
- Ne govori prebrzo, ali ni presporo. Pravi pauze.
- Ne čitaj tekst, nego govori slobodno uz pomoć kartica s ključnim rečima.
- Ako je moguće, pokaži jednu ili više slika ili neki predmet u skladu s temom (vizualizacija).
- Svesno upotrebljavaj svoj glas: glasno i tiho, napeto, upitno...
- Koristi i mimiku i gestikulaciju: menjaj izraz lica i držanje tela u skladu s referatom.
- Uvek iznova pogledaj u publiku.
- Uključi publiku tako što ćeš tokom referata i na kraju postavljati pitanja ili zamoliti druge za mišljenje.

Cilj

Ovaj nastavni predlog konkretizuje vežbu br. 30 uz pomoć jednog jednostavnog primera. Razvijaju se kompetencije na polju prikupljanja, obrade i prezentacije informacija; jezički je vežba usmerena na izbor reči, brzinu govora, vođenje glasa, gestikulaciju i mimiku – elemente važne za privlačenje pažnje slušalaca i pažljivo slušanje.

4–6. razr.

45–60 min.

Materijal:
Predmeti ili slike iz kulture
zemlje porekla.

Napomene:

- Ovu vežbu je najbolje podeliti na dve sedmice: tokom prve sedmice se U uvode u temu i daju objašnjenja u vezi s referatom, a tokom druge sedmice se drže referati. Nalaženje odgovarajućeg predmeta i pripremanje petominutnog do desetominutnog referata spada u domaće zadatke.
- Ukoliko je na raspolaganju kompjuter, moguće je, naravno, koristiti i neki program za prezentacije (PowerPoint, Prezi).
- Kompetencije koje se stiču u ovoj vežbi mogu, naravno, biti plodotvorne i za referate u redovnoj školi.

Tok:

- N informiše U (ili grupu istog uzrasta tj. školskog nivoa) o projektu držanja referata o nekom objektu ili ličnosti iz kulture zemlje porekla (npr. neki deo odeće, kulinarski specijalitet, suvenir, fotografija neke građevine, umetnička slika, ličnost...). Kao predložak i motivacija poslužiće kratak referat (5 do maksimalno 10 min.) koji će održati N. Pri tom je moguće da N svesno prekrši neka pravila i, npr., govori pretiho ili suviše monotono.
- Uz pomoć referata koji je održao/održala N, sastavlja se spisak saveta za držanje uspešnog referata, ili, ukoliko je to već urađeno, ponavljaju se kriterijumi. Upor. gore br. 30 sa spiskom takvih saveta.
- Razgovor o strukturi uspelog referata biće od dodatne pomoći; N sa U govori o delovima referata i o jezičkim sredstvima, tj. delovima rečenica na prvom jeziku koji mogu biti korišćeni:
 - Pozdravljanje, uvod i objašnjenje strukture.
Primer:
„Dobro došli na moj referat o XY. Prvo ću vam ispričati nešto o A, zatim o B...“.
 - Prezentacija dve do tri uže teme na pregledan način; svaki put naglasiti prelaz s dela na deo.
Primer:
„Toliko o ovom aspektu. Sada prelazimo na sledeći aspekt, naime...“.
 - Završetak, u kojem će ponovo biti pomenuto ono o čemu se govorilo u uvodu i/ili će biti pobrojane najvažnije tačke. Slušaocima dati priliku za razjašnjavanje pitanja. Zahvaliti im se na pažnji.
Primer:
„Govorio/govorila sam vam o XY. Nadam se da ste pre svega razumeli da... Imate li još pitanja? Zahvaljujem vam se na pažnji!“
- Kao podsetnik U dobijaju list papira s pobrojanim najvažnijim savetima (vidi br. 30) ili kopije (eventualno pojednostavljene) materijala M14 iz priručnika „Strategije i tehnike učenja u nastavi dopunskih škola“.

- Ukoliko ima još vremena koje stoji na raspolaganju, U već sada treba da razmisle o predmetu koji bi mogli predstaviti, kao i da skiciraju referat, recimo, u obliku mind-mapa. Zadatak za sledeću sedmicu: pripremiti i uvežbati kratak referat (5–10 min).
- Sledeće sedmice će biti održani referati, a nakon njih sledi diskusija kako o sadržajima, tako i o kvalitetu jezika i ispunjavanju kriterijuma navedenih u spisku saveta.

32 O evaluaciji: „Munja“

Cilj

Đaci se upoznaju s jednim jednostavnim postupkom evaluacije koji je moguće primeniti u različitim prilikama (nakon diskusije, recitacije, referata itd). Da bi mogli da koriste taj postupak, oni prethodno moraju pažljivo saslušati i naučiti da sažmu svoje misli kratko i precizno u maksimalno dve rečenice.

1–9. razr.

5–10 min.

Literatura:
Ernst & Ruthemann 2003,
str. 51 (vidi bibliografiju).

Napomena:

- Ritualom „Munja“ može se završiti lekcija ili nastavna jedinica. Zahvaljujući njegovoj kratkoći, prednost mu je u tome što svi U mogu doći do reči i reflektirati sopsveno učenje. „Munja“, međutim, ne može zameniti opširnije oblike diskusije i evaluacije koji se vode određenim kriterijumima; upor. pogl. 4c u Uvodu.

Tok:

- Svaki/svaka U na kraju jedne lekcije, referata, diskusije itd. u maksimalno dve rečenice sažima ono što mu se posebno dopalo (što smatra posebno dobrim) i ono što misli da bi moglo da se popravi. (U zavisnosti od vrste rada koji treba evaluirati moraju se prilagoditi i kriterijumi.) Povratne informacije treba dati u prvom licu jednine; upor. gore br. 13 „Davanje povratnih informacija (feedback)“.
- N završava sekvencu „Munje“ tako što i sa svoje strane evaluira rad u 1–2 rečenice i ukratko sažima radove učenika.

Napomena:

- Delovi rečenica mogu pomoći U da svoje misli pretoče u reči. Primeri: „Vrhunac ovog... bilo je za mene...“, „Imao/imala sam teškoća sa...“, „Smetalo mi je to što...“.

Varijacija:

- Rečenice-pokloni: Svaki U bira jednog drugog U (recimo, prilikom rođendana) ili jednog partnera za učenje, kojem će „pokloniti“ kompliment u jednoj rečenici. I ova metoda mora biti uvežbana. Nalaženje i prihvatanje pravih komplimenata za mnoge U nije jednostavno.

Koriščena literatura

- Autorenteam (2014): Sprachwelt Deutsch. Bern/Zürich: Schulverlag plus AG/Lehrmittelverlag Zürich.
- Bartnitzky, Horst (2011): Sprachunterricht heute. Berlin: Cornelsen Scriptor.
- Becker-Mrotzek, Michael (ur.) (2012): Mündliche Kommunikation und Gesprächsdidaktik. Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren.
- Brügge, Walburga; Katharina Mohs (2013): So lernen Kinder sprechen. München: Ernst Reinhardt.
- Büchel, Elsbeth; Dieter Isler (2006): Sprachfenster. Sprachbuch 2./3. Schuljahr. Zürich: Lehrmittelverlag Zürich.
- Büchel, Elsbeth i dr. (2012, 2014): Sprachland. Sprachlehrmittel für die Mittelstufe. Arbeitstechniken (2012); Trainingsbuch (2014). Zürich: Lehrmittelverlag Zürich.
- Claussen, Claus (2013): Erzähl mal was! Materialien für das mündliche Erzählen in der Grundschule. Donauwörth: Auer.
- Ernst, Karl; Ursula Ruthemann (2003): 10 x 10 Gesprächsübungen. Kommunikationsaufgaben für die Grundschule. Zofingen: Erle-Verlag.
- Fischer, Gabriele i dr. (2004): Spielerische Sprachförderung. Stuttgart: Ernst Klett.
- Hüsler, Silvia (2009): Kinderverse aus vielen Ländern. Freiburg i. B.: Lambertus (sa CD-om).
- Lindauer, Thomas; Werner Senn (2011): Die Sprachstarken 4–6. Zug: Klett und Balmer.
- Nodari, Claudio; Claudia Neugebauer (2011 ff.): Pipapo 1–3. Bern/Zürich: Schulverlag plus AG/Lehrmittelverlag Zürich.
- Piel, Alexandra (2002): Sprache(n) lernen mit Methode. 170 Sprachspiele für den Deutsch- und Fremdsprachenunterricht. Mülheim an der Ruhr: Verlag an der Ruhr.
- Schader, Basil (2013): Sprachenvielfalt als Chance. 101 praktische Vorschläge. Zürich: Orell Füssli Verlag.
- Selimi, Naxhi (2010): Wortschatzarbeit konkret. Eine didaktische Ideenbörse für alle Schulstufen. Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren.

Napomene, iskustva, dodatne ideje:

Serija priručnika „Materijali za nastavu maternjeg jezika u dopunskim školama“ obuhvata nekoliko priručnika koji doprinose kvalitetu nastave maternjeg, odnosno, prvog jezika i njenom boljem povezivanju sa redovnom nastavom u imigracionim zemljama.

Priručnici su namenjeni budućim i sadašnjim nastavnicima jezika zemlje porekla u dopunskim školama u inostranstvu, kao i institucijama zaduženim za tu nastavu, kako u zemljama porekla, tako i u imigracionim zemljama.

Osnovni priručnik (Priručnik i radna sveska „Osnove i polazišta“) informiše, između ostalog, o glavnim načelima aktuelne pedagogije, didaktike i metodike u zemljama zapadne i severne Evrope.

Priručnici sa didaktičkim podsticajima nude konkretne predloge i planove za različite nastavne oblasti (poboljšanje pisanja na prvom jeziku i sl.). Svi priručnici su rađeni u tesnoj saradnji sa aktivnim nastavnicima dopunskih škola, tako da se od početka mislilo na povezanost s konkretnim radom i mogućnost primene u nastavi.

Serija obuhvata sledeće priručnike:

Serija priručnika „Materijali za nastavu maternjeg jezika u dopunskim školama“ objavljena je na nemačkom, engleskom, albanskom, bosanskom/hrvatskom/srpskom, portugalskom i turskom jeziku. Izdavač je Zentrum IPE (International Projects in Education) Pedagoške visoke škole (Učiteljskog fakulteta) u Cirihi (PH Zürich).